

Ondernemingszin in de kleuterklas

MEESTERSTUK
Jenaplanopleiding 2021/2022

Lida van Hienen
lidavhienen@kpnmail.nl
Tel: 06-10281454
0348-552150

Inhoud

Voorwoord.....	4
Onderzoeksthema:.....	4
Probleemomschrijving.....	4
Actieplan	5
1: Mijn rol als stamgroepleider.....	6
2: Klassenorganisatie.....	8
Nabijheidscirkel.....	8
Flexibel kiesbord.....	10
Presenteren van werk.....	12
Klasraad	13
3: Ingangen.....	14
Open vragen stellen.....	14
Observatiekring.....	17
Themakring.....	18
De verslag- of presentatiekring.....	18
De filosofiekring.....	18
De evaluatiekring.....	18
Themadozen.....	18
.....	19
Ontdekdozen.....	20
Loose parts.....	20
.....	22
.....	22
.....	23
4: Initiatief vanuit de kinderen zelf	24
Als de kinderen zelf het project mogen bedenken.....	26
Als wij de aftrap doen en de kinderen de rest.....	40
Evaluatie.	53
5: Gestuurde ondernemerschap of vrije ondernemerschap?.....	54
6: Rijke leeromgeving.....	56
Is variatie en kijken, kijken, kijken.....	56
Is overal.....	56
Is gekoppeld aan je thema.....	57

7: Ondernemerschap versus kleuterbrein	59
8: Ondernemerschap en kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong	61
9: Zicht op ontwikkeling.....	63
10: Slotwoord	64
Literatuurlijst.....	65

Voorwoord

Onderzoeksthema:

Mijn motivatie om ondernemingszin in de kleuterklas te gebruiken voor mijn meesterstuk komt voort uit het feit dat we nieuwe richtingen aan het verkennen zijn in samenwerking met *Het Kan!* Waarbij het spelenderwijs leren centraal staat. Minder sturing vanuit ons en meer sturing vanuit de kinderen. Dit past in de visie over Jenaplan-onderwijs, maar past ook in de huidige nieuwe ontwikkelingen die momenteel gaande zijn. Er komt landelijk steeds meer aandacht voor de kleuter en het besef dat zij een andere manier van leren hebben welke past bij hun eigen unieke breinontwikkeling. Er komt steeds meer besef dat ons onderwijs moet aansluiten bij de specifieke eigenschappen van de kleuter en dat in het verleden bij het verdwijnen van de aparte kleuterklassen, kleuters zich in de loop van jaren steeds meer hebben moeten aanpassen aan het schoolsysteem. Betsy van der Grift heeft hierin baanbrekend onderzoek gedaan en haar boek: *de Kleutervriendelijke school* (2020) is een belangrijke sprong voorwaarts als het om begrijpen en beschermen van kleuters gaat. Ook de WSK (Werk en Steungroep Kleuters) met inmiddels 5532 leden is een organisatie die steeds meer invloed begint te krijgen, binnen ministerie van onderwijs en inspectie.

Ondernemend leren in de kleuterklas is naar mijn inziens onlosmakend verbonden met een rijke leeromgeving. Want zonder eigen inbreng, zonder zelf plannen te mogen maken, zonder eigen creativiteit, zonder zelf oplossingen te mogen bedenken voor problemen, maar enkel bewegen in een omgeving die door volwassenen is bedacht en gemaakt, hoe prachtig en doordacht misschien ook..., daarmee doen we kleuters echt tekort. Willen we blij en gelukkige kleuters houden in ons onderwijs, dan moeten we het gaan omdraaien en naar hun gaan luisteren. Alleen daarmee algeef je kinderen kansen en een enorme leerboost op het gebied van zelfsturing, creativiteit en innovatie. Competenties die noodzakelijk zijn in onze snel veranderende maatschappij.

Probleemomschrijving.

Kortom het kleuteronderwijs staat op losse schroeven. Het schoolsysteem is niet meer uit te leggen, iedereen is zoekende, alsof we het wiel opnieuw aan het uitvinden zijn.

Dit is zeker ook zichtbaar op onze school.

We willen graag werken vanuit de input van de kinderen en daar mooi onderwijs van maken. Maar zodra er een nieuw project start, vallen we nog snel terug in ons oude patroon en overwelmen we onszelf met een groot scala aan ideeën en mogelijkheden. Binnen mum van tijd zit onze projectmap vol met suggesties. Al snel verlies ik dan de rode draad en wordt het naar mijn gevoel te hap snap. Dit is dan voor mij het moment dat ik geen energie haal uit het onderwijs, ik mis overzicht, structuur maar vooral samenhang. Mijn energie en mijn lijf vraagt dan om letterlijk een stapje terug te doen, waardoor ik een soort van gedwongen word te kijken naar mijn kleuters, waar zijn ze eigenlijk mee bezig, waar kan ik op inhaken, wat hebben ze nu echt nodig.

Ik heb de ervaring van telkens dat stapje terug doen, met een afstandje gaan kijken, keuzes maken waar ga ik in mee en waarin niet, helpend is voor mij, maar ook helpend is voor de kinderen.

Samenhang voor kleuters is van wezenlijk belang om hun kijk op de wereld op een hoger niveau te brengen. Kleuters zien n.l. nog weinig samenhang en logica. Maar zelf heb ik dit ook nodig, zodra ik de rode draad in een project begin te zien, ga ik aan. De rode draad is geen compleet uitgewerkte scala van activiteiten. Het is wat het woord zegt een rode draad, een overzicht en duidelijkheid in mijn hoofd waar we naartoe aan het werken zijn. Welke leeropbrengsten dit kan opleveren en daarbij is het vooral de kunst van weglaten, begrenzen, less is more.

Loslaten, ruimte geven aan kinderen, vertrouwen hebben en geven, en het mooie onderwijs dat daaruit kan ontstaan, dat zijn voor mij de pareltjes. Dat zijn de dagen dat ik met meer energie thuis kom, dan dat het me heeft gekost.

Hier wil ik meer naar toe. Door de focus te gaan leggen op ondernemend leren denk ik dat dit een goede handvat, houvast en sturing kan zijn om hier structureel meer naar toe te gaan. De artikelen geven mij veel inspiratie en ondernemings-ZIN om mee aan de slag te gaan!

Actieplan

1. Inspiratie opdoen door het lezen van artikelen en boeken.
2. Een globale opzet maken van mijn onderzoeksverslag. De grote lijnen uitzetten.
3. Uitwerken van theorie in combinatie met eigen praktijk.
4. Kleuterbouwcollega's telkens deelgenoot maken van dit proces. Vragen of ze mee willen lezen en input willen geven. Zodat het breed gedragen wordt en ondernemingszin een zichtbare plek kan krijgen in de hele kleuterbouw.
5. Samenhang met *Het Kan!* en Jenaplanopleiding.

1: Mijn rol als stamgroepleider.

Guus is aan het metselen. Van tevoren hebben we het gehad over hoe je een stevige muur krijgt en hoe metselverband eruit ziet. Hij is uiterst geconcentreerd bezig, legt heel precies de steentjes op elkaar en met de troffel smeert hij er telkens voorzichtig een gepaste hoeveelheid 'cement' op. Als we moeten opruimen roept Guus trots; "Kijk juf ik heb een bekisting gemaakt!" Guus heeft behalve steentjes ook stukjes hout gevonden en deze verwerkt in zijn bouwwerk. Het bakje met cement heeft hij er overheen gekiept.

Toen Guus dit liet zien, zat ik met mijn hoofd bij de organisatie. Het was tijd om op te ruimen. Ik geef Guus wel een compliment; "Goh wat leuk dat je een bekisting hebt gemaakt." Maar bij het woord bekisting ging niet gelijk een lampje branden en op dat moment zag ik vooral de 'knoeiboel' en het werk om al die steentjes weer schoon te wassen. Ik maak er een foto van voor in zijn map en zeg dat hij nu wel veel werk heeft om alles weer schoon te maken.....*(bekisting is de tijdelijk aangebrachte houten mal waarin beton wordt gestort voor bijvoorbeeld funderingsbalken)*

GEMISTE KANS: Want Guus had mij hierover veel meer kunnen vertellen. Wat ik nu allemaal niet weet is hoe hij op het idee gekomen is. Wat hij allemaal al van bouwen weet. Waar zijn drive en motivatie ligt. Hij heeft al eens verteld dat hij timmerman wil worden. Een gesprek met hem aangaan had een scherper beeld kunnen geven over wie hij is. Ook vindt hij het best moeilijk om iets goed te vertellen en de juiste woorden te vinden en dit was tevens een mooie ingang geweest om hem te laten praten. Ik beseef dat bij ondernemingszin en zelfsturing mijn rol van observator en stimulator van fundamenteel belang is.

Aansluiten bij de exploratieve ingesteldheid van kleuters.

Kinderen zijn van binnenuit gedreven om de wereld te verkennen, op prikkels in te spelen en betekenis geven aan wat ze tegenkomen. Ze willen zaken ontdekken, zelf ervaren, doen! Ze nemen zaken niet aan zonder het zelf ervaren te hebben, ook al kan het even pijn doen. Ze tonen zich daarbij vaak bijzonder energiek en leergierig. Ze willen hun wereld verkennen, materialen manipuleren, testjes uitvoeren en dan kijken wat er gebeurt. Om aan deze impulsen toe te geven hebben kleuters ruimte nodig. Letterlijk en figuurlijk. Letterlijke ruimte om te bewegen, te experimenteren en te exploreren. Figuurlijke ruimte van de leerkrachten in de vorm van vertrouwen, geduld en enthousiasme voor hun plannen. Maak je niet te snel zorgen, maar geef juist vertrouwen.

Gebruik een open organisatievorm waarin kinderen binnen een veilige context ruimte krijgen en ervaren dat ze in hoge mate zelf initiatief kunnen nemen. Daardoor kunnen ze met jouw hulp zichzelf naar activiteiten loodsen die hen het meest doet groeien. Ruimte bieden om zelf initiatief te nemen, sluit het best aan bij de manier waarop kinderen leren en ontwikkelen. De vrijheid om hun wereld te

ontdekken, zal de exploratiedrang alleen maar aanwakkeren en hun zelfsturing en ondernemingszin versterken. Het is tegelijkertijd een voorwaarde om hun betrokkenheid te verhogen. * blz 18

Wat betekent dit voor mij? Welke kwaliteiten liggen hieraan ten grondslag.

Autonome kleuters vragen autonome leerkrachten. Leerkrachten die zelf exploratief zijn ingesteld, die goed in hun vel zitten, die competent gedrag vertonen, hun eigen leven in handen nemen, die kleuters tonen wat respectvol handelen is vanuit een authentieke houding. Leerkrachten die mee op ontdekking gaan, die meespelen met kinderen, die mee plezier beleven aan de kleine nieuwe avonturen van elke dag, die geprikkeld worden om op ontdekking te gaan, om de exploratiedrang verder te ontwikkelen en steeds nieuwe sporen te verkennen. 'Practise what you preach', zegt men weleens, maar dat heeft enkel effect als het geen toneeltje is maar van binnenuit komt, vanuit een authentieke houding. Als de leraar echt respectvol is voor de persoon van de kleuter en het kind gelijkwaardig behandeld, zal een kind leren hoe respectvol omgaan met elkaar werkt.

*Autonome leerkrachten weten dat ontwikkelingen vaak onvoorspelbaar zijn. Een voorval in de klas maakt de dag ontzettend leerrijk en boeiend en dat had je vooraf nooit kunnen plannen. Dat noemt men 'serendipiteit': vinden wat je niet zocht. Of omgekeerd: je hoeft niet te zoeken om iets te vinden. Het is geen pleidooi om je lessen vooraf niet te overdenken en te plannen; het is een pleidooi om flexibel om te gaan met wat je gepland hebt. Sta dus altijd open voor de unieke kansen die zich aanbieden tijdens de dag. Ontwikkel een fijnmazige gevoeligheid voor wat kinderen bezighoudt. Neem tijd om kinderen te observeren. Geef hen ruimte en zie waar jou rol als leerkracht een meerwaarde vormt in het verrijken van de leeromgeving. Sta open voor het onverwachte, omhels het en doe er iets mee. Betrek kinderen in hoe de dag vorm krijgt. Maak hen evenwaardige partners. Kijk met een open geest. 'Je geest is als een valscherf: je hebt er alleen maar iets aan als die open gaat', zei Frank Zappa. * blz. 27*

Deze tekst maakt mij blij, het geeft me energie, want dit is hoe ik het liefste werk. Ik ga altijd naar school met de grote lijnen in mijn hoofd, soms gaat zo'n dag precies zoals ik het had voorbereid. Maar de dagen met een gouden randje zijn de dagen waarin mooi onderwijs spontaan ontstaat vanuit de kinderen. De dagen dat ik mijn voorbereiding los kan laten, dat de taalles een rekenles wordt, omdat dat zo uitkomt. Niet alleen kinderen hebben hierin vertrouwen nodig, voor leerkrachten/stamgroepleiders geldt dit net zo goed. Dat dit mag! Loslaten en vinden wat je niet zocht. SERENDIPITEIT wat een prachtig woord is dat!

2: Klassenorganisatie

Om ondernemingszin bij kleuters te stimuleren en kleuters ruimte hierin te geven, is een goed klassenmanagement een vereiste.

Het moet duidelijk zijn waar kinderen wat kunnen doen. Er moeten duidelijke afspraken zijn over omgaan met materialen, hoe ruim je weer op. Kortom hoe ga je om met jezelf, met de ander en met je omgeving/materiaal. De drie pedagogen, de jenaplankernkwaliteiten.

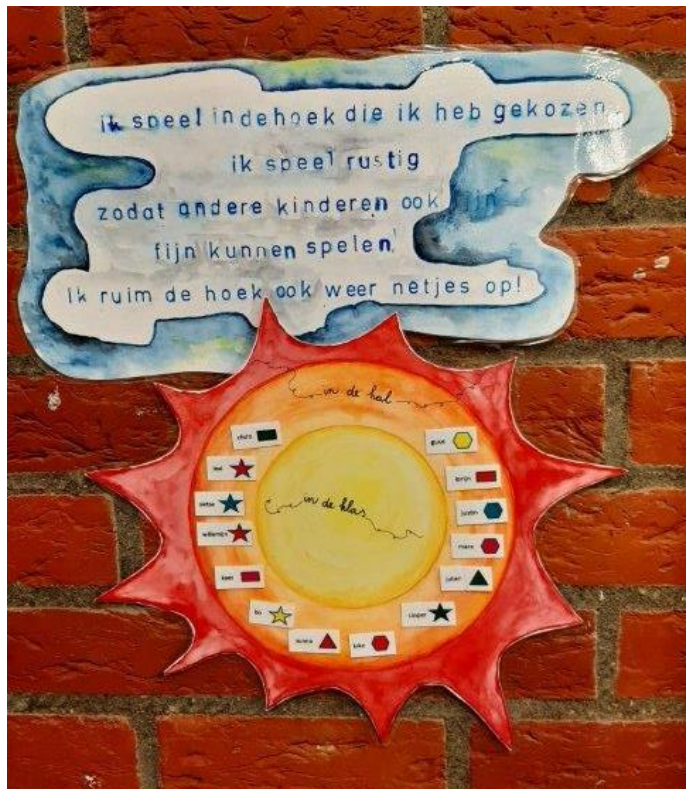
Praktische, visuele hulpmiddelen hierbij zijn onmisbaar.

Nabijheidscirkel

De kinderen hebben niet alleen de klas tot hun beschikking tijdens de blokperiode, maar ook de hal. Bij onze schoolwoonkamer (ons klaslokaal) hebben we het dan over *de dichtbij-zone*. Dit is altijd binnen het zicht en het gehoor van de stamgroepleider.

Op de hal is minder toezicht, het is *de relatief zichtbare zone buiten de klas*. De zone bevindt zich nog in de buurt van de klas. Het is nog wel binnen het gehoor van de stamgroepleider, maar er is minder zicht op. De hal vraagt daarom om meer zelfsturing, zelfcontrole van kinderen dan de schoolwoonkamer. Het vraagt een bepaalde mate van verantwoordelijkheid van de kinderen en om verantwoordelijkheid te kunnen nemen moeten de afspraken helder zijn.

Gedragen afspraken zijn afspraken die je samen met elkaar maakt.

De nabijheidscirkel is een mooi middel om hierbij in te zetten.

Aan het begin van het schooljaar zijn we samen met de klas tot 3 afspraken gekomen; ik speel in de hoek die ik heb gekozen. Ik speel rustig zodat andere kinderen ook fijn kunnen spelen. Ik ruim de hoek weer netjes op.

In het kringgesprek hierover wilde ik dat ieder kind goed voor zichzelf helder heeft wat er van hem verwacht wordt. Dat ieder kind nadenktijd krijgt en niet overrompelt wordt door de haantjes de voorste.

Hiervoor heb ik 'Duim omhoog-duim omlaag' (goed of fout) gebruikt. Ik legde de kinderen een aantal stellingen voor. Ze moesten zelf gaan nadenken of dit goed of fout gedrag was en daarna hun naam bij de afbeeldingen van duim omhoog of duim omlaag leggen.

Voorbeelden van stellingen waren:

- Als ik naar een hoek ga, maak ik een plan en dan ga ik dat maken.
- Als ik naar een hoek ga, bijvoorbeeld de zandtafel, dan doe ik alle spullen die er zijn in het zand.
- Als ik naar een hoek ga overleg ik mijn plan met anderen, dan gaan we het samen maken.
- Ik luister ook naar ideeën van anderen.
- Soms zet ik mijn idee weg en ga maken wat een ander heeft bedacht.
- Ik bemoei me met de kinderen in de andere hoeken.
- Als het tijd is ruim ik eerst mijn eigen hoek op.
- Als ik klaar ben met opruimen van mijn eigen hoek, dan kijk ik waar ik ergens anders kan helpen.

Bij de stelling met het voorbeeld van de zandtafel waren de meningen verdeeld en dat is dan een mooie ingang om in gesprek te gaan met elkaar.

Vervolgens mochten de kinderen zelf bepalen of ze dit kunnen. Om zonder 'toezicht' in de hal te spelen en aan de afspraken te houden. Je geeft de kinderen hiermee eigenaarschap en vertrouwen. Iedereen in mijn klas was ervan overtuigd dit aan te kunnen en plakte zijn naam in de oranje cirkel.

De nabijheidscirkel heeft een vaste plek gekregen naast het kiesbord. Lukt het een keer niet bij een kind, dan is dit niet erg. Zijn naam wordt dan weer even in de binnencirkel gehangen, zodat hij weer even kan oefenen. Gaat dat goed, dan kan hij het gewoon weer opnieuw proberen in de hal.

Dit instrument is vooral bedoeld om kinderen de verantwoordelijkheid te geven die ze aankunnen en hen tegelijkertijd de betekenis van het begrip vertrouwen te laten ondervinden.

*De afbakening van de zones zorgt ervoor dat kinderen de kans kunnen grijpen om hun spelterritorium uit te breiden, om initiatieven te nemen. Ze beginnen elke dag opnieuw en kiezen een zone waarin ze willen spelen. Loopt het fout als gevolg van conflicten, kinderen pijn doen of materiaal stukmaken, dan keren ze opnieuw naar de hoeken in de binnenste cirkel.*blz49*

Er zijn scholen die gaan nog een stapje verder. Die hebben nog een derde cirkel, *de buitencirkel*. De zone buiten het gezichtsveld van de stamgroepleider. Deze zone gaat over de plekken waar kinderen kunnen vertoeven zonder dat de stamgroepleider direct in de buurt is. Je moet al even de klas verlaten om haastig een blik te werpen op het voetbalveld of de voetballers nog wel goed bezig zijn, of even naar de gymzaal om te kijken hoe de samenwerking verloopt met het groepje kinderen dat voor die dag had bedacht om een tent te gaan bouwen. De ruimte in de klas bleek daarvoor te beperkt, dus het gymlokaal met wat toestellen, kleden en knijpers als attributen bleek een goed alternatief.

Dit gebeurt nog niet bij ons op school. Op veel momenten met name in de middag wordt het kleuterplein, de gymzaal, het BSO/muzieklokaal niet gebruikt. Dit zou effectiever kunnen worden ingezet. Maar om kinderen 'zonder' toezicht buiten te laten spelen moet je met elkaar en met ouders in gesprek gaan en goede afspraken maken. Ook hierbij gaat het in basis om vertrouwen, waarbij de gevaren goed in acht moeten worden genomen. Het maakt uit of je buitenterrein grenst aan water of aan een drukke weg. Het maakt uit of er wel of niet een directe verbinding is vanuit de kleuterklassen met buiten, of je zicht hebt vanuit je ramen, of dat je collega's er zicht op hebben. Het gaat over de afspraken die je met elkaar maakt, en de weloverweging die je maakt over welke kinderen je deze vrijheid geeft. Je met elkaar verantwoordelijk voelen voor elkaars kinderen.

Twee kinderen uit mijn klas vroegen direct wat de rode cirkel betekende bij de zon, alsof ze de vrijheid al roken. "Dat zijn de stralen van de zon", antwoordde ik. Maar het zou mooi zijn als we in de toekomst ook de stralen van de zon kunnen inzetten en de kinderen op die manier laten groeien naar meer vrijheid, meer vertrouwen, meer verantwoordelijkheid. Wat een stevige basis geef je dan mee als ze naar groep 3 gaan!

Flexibel kiesbord

Het werken met een kiesbord geeft overzicht, houvast en structuur. Kinderen zien de mogelijkheden voor zich waaruit ze kunnen kiezen. Alleen die mogelijkheden heb jij als stamgroepleider wel van tevoren bepaald. Jij bepaald welke afbeeldingen er hangen en dus ook je aanbod. Hier liep ik zelf nog weleens tegenaan. Soms was mijn bord te klein voor de keuzes die ik wilde geven.

Maar met één simpele afbeelding is ons kiesbord een stuk flexibeler geworden.

Het plaatje met de afbeelding; vraagteken, denkwolkje, lampje, uitroepeteken. Vanaf het eerste moment namen

de kinderen de boodschap: *wil je iets doen dat niet op het bord staat, dan mag je je naam bij dit plaatje ophangen*, ter harte. Je daagt hierbij kinderen uit verder te denken dan wat ze voor zich zien op het bord, om meer te blijven bij zichzelf. Wat zij willen, zij bedenken, wat zij willen ondernemen. Ze delen altijd even hun plan met mij en wat ze ook bedenken het is maar zelden dat dit niet kan.

Het werken met een flexibel kiesbord betekent dat je ook inplant dat je flexibel zult moeten omgaan met de ruimtes. Een lege hoek in de klas kan een oplossing zijn. Dit heeft als voordeel dat kinderen hun werk kunnen laten staan en er de volgende dag weer mee verder kunnen.

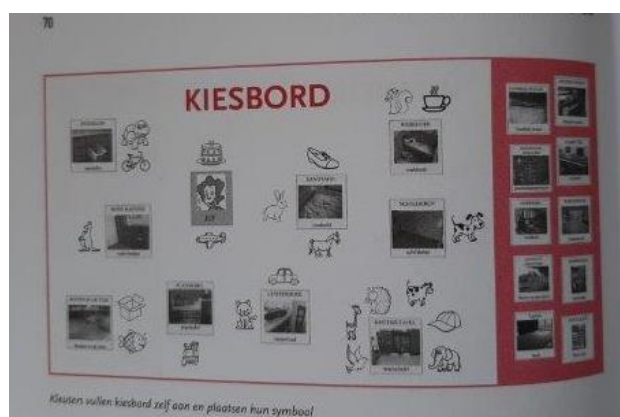
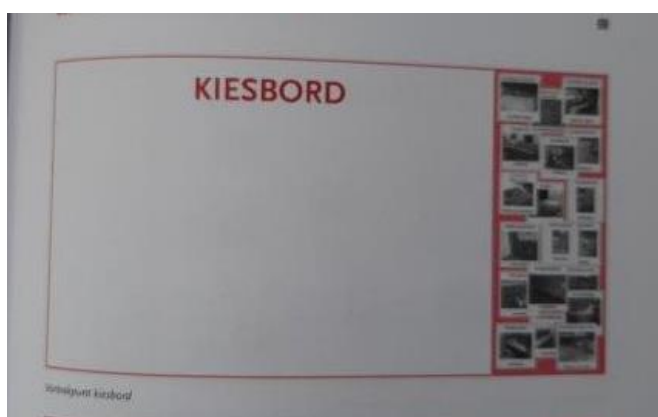
*Je kunt hoeken uitbreiden door tijdelijke pop-uphoeken te creëren. Pop-uphoeken kunnen dan gemarkeerd worden door een tapijtje. Na het desbetreffend kiesmoment wordt dat weer opgeborgen. *blz73*

*Soms lukt het niet om kinderen de noodzakelijke attributen (voorwerpen of materialen) te bieden om hun eigen plan te laten uitvoeren. Geen buizen in de klas, geen zaag, geen boormachine, geen waterslang.... Belangrijk is dan om dit plan wel te visualiseren, de kleuter al te laten nadenken over wat nodig zal zijn om dit plan te laten lukken en met de initiatiefnemer een afspraak te maken wanneer de nodige materialen aanwezig zullen zijn. Hierdoor geef je het signaal dat ondernemingszin ruimte krijgt, maar dat er wat voorbereiding nodig zal zijn voor de uitwerking. *blz 74*

Een blanco kieskaartje waarop het kind zijn plan kan tekenen is hierbij een uitkomst. Laat hem vooral ook zelf nadenken over oplossingen. Misschien kan hij spullen van thuis meenemen. Als de benodigde materialen zijn verzameld, er een plek is waar hij zijn plan kan uitvoeren, dan kan dit kieskaartje ook een plek krijgen op het kiesbord. Andere kinderen krijgen zo de mogelijkheid om aan te sluiten en mee te doen.

In het boek; *Ruimte voor initiatief in het basisonderwijs met kleuters*, wordt nog een andere vorm beschreven van een flexibel kiesbord. Namelijk een blanco kiesbord. Kinderen kiezen zelf een hoek of activiteit en plaatsen dit dan op het kiesbord met hun naamkaartje erbij, of ze sluiten aan bij een keuze die al gemaakt is door hun voorganger.

Zie onderstaand voorbeeld van voor en na het kiezen.

Het linker gedeelte van het bord staat voor de hal. Die delen wij met de andere kleuterklassen, dus die is niet vrij inzetbaar. Op de momenten dat we de hal niet hebben, draaien we het bovenste kaartje op rood.

Als stamgroepleider kan je differentiëren met het aantal kinderen die je in een hoek wil laten spelen. De keuzeactiviteiten kan je hangen bij een plek met 4 haakjes of een plek met 8 haakjes. Met de rode labeltjes kan je acht plekken beperken tot bijvoorbeeld zes plekken en een keuzeactiviteit met vier haakjes kan je beperken tot drie, twee of een plaats. De rode labeltjes bezetten dan als het ware een haakje/een plek.

Onderin op het bord is er ruimte voor contractwerk, oftewel de weektaken.

Groep twee heeft een extra derde weektaak; het roze rondje het gezelschapsspel De Boomgaard. Als een kind zijn weektaak heeft afgerond draait hij het rondje onder zijn naam op groen. Aan het begin van de week staat alles op oranje. Aan het einde van de week moet alles op groen staan.

Kinderen hebben zo zelf zeggenschap over wanneer ze in die week hun weektaken gaan doen. Sommige kinderen zijn heel fanatiek en hebben op dinsdag alles al af. Anderen stellen uit en hebben het dan extra druk aan het einde van de week. Ook dit is leren, leren zelf plannen, keuzes maken en consequenties overzien.

Presenteren van werk

Het presenteren van werk is een wezenlijk onderdeel van ondernemerschap. Het delen van ideeën, trots zijn op wat je hebt bedacht en elkaar inspireren, maakt de betrokkenheid in je klas zichtbaar groter.

Casper en Luke hebben een schoorsteen gemaakt. Kinderen vragen hoe ze het gemaakt hebben. Waarom er pilaren onder staan. Wat ze het eerst hebben gemaakt. Waarom er schuine blokjes onder staan.

Klasraad

Via de klasraad krijgt een kind een kanaal om zijn misnoegen en bedenkingen uit te drukken. Hij krijgt een middel aangereikt waardoor hij ook inspraak en controle kan hebben, tenminste als er ook echt iets mee wordt gedaan. De kinderen kunnen op een bord aangeven of ze akkoord of niet akkoord gaan met de gang van zaken in de klas. Indien een kleuter dat nodig vindt hangt hij zijn naamkaartje bij, 'Ik vind het leuk zoals het nu is (en ik wil hier iets over zeggen)', 'Ik vind het niet leuk en ik wil dat hier iets aan verandert', of 'Ik heb een idee voor de klas'. Wanneer iemand zijn naamkaartje hierop heeft gehangen, wordt dat in de klas besproken onder de term: klasraad.

De klasraad en het klasraadbord zijn instrumenten waarbij kinderen als partners kunnen groeien. Hoe meer ruimte voor initiatief ze krijgen, hoe meer ze participatief ze kunnen meedenken om van de klas een aangename sociale omgeving te maken. Hierbij kunnen verschillende vormen van participatie onderscheiden worden:

- kinderen worden gehoord;
- kinderen praten mee;
- kinderen krijgen ruimte om mee te beslissen;
- kinderen zijn gelijkwaardige partners. * blz 58,59,60

De klasraad is een middel waarbij je zaken in de kring met de hele klas wil bespreken. Individuele conflicten die los je op in het moment met de betreffende kinderen. Tenzij het kind zelf wil dat dit in de kring wordt besproken. Dan kan hij hiervoor zelf zijn naam hangen bij de betreffende smiley. Soms heeft een kind een goed idee wat hij graag wil delen met de hele klas. Hij komt bijvoorbeeld met zijn jas achterstevoren de klas inlopen; "Zullen we allemaal ons jas achterstevoren aandoen en achterstevoren naar buiten gaan? Kunnen we een achterstevoren dag organiseren?" Dan kan hij zijn naam bij het vraagteken ophangen.

Ook jouw naam als stamgroepleider hangt tussen de namen van de kinderen. Zo kan jij ook een idee lanceren, of aandacht vestigen op wat er goed ging die dag, waar je blij van werd door je naam bij de blije smiley te hangen. Zeker in het begin waarin kinderen nog moeten groeien in het omgaan met het klasraadbord doet jouw voorbeeld ertoe.

Je kan je klasraad ook een vast moment geven in je weekplanning, bijvoorbeeld elke dinsdag na de middag.

Ouders kan je inlichten over de werking van de klasraad, zodat ze hun kleuter kunnen stimuleren hier gebruik van te maken wanneer ze thuis wrevels voelen over school.*blz61

* Zie ook blz 49 Ludo Heylen en Marieke Holvoet (2021) *Ruimte voor initiatief in het basisonderwijs met kleuters*, Cego & uitgeverij Lannoo.

3: Ingangen

Open vragen stellen

Om ondernemingszin te stimuleren, maakt het veel uit welke vragen je stelt. Open vragen bieden meer mogelijkheden dan gesloten vragen. Bij gesloten vragen is er vaak maar een antwoord, het antwoord is goed of fout. Ze vragen vaak naar de bekende weg.

Bij open vragen zijn er meer antwoorden. Open vragen nodigen uit tot interactie en kunnen leiden tot verrassende antwoorden en nieuwe vragen. Kleuters worden hierdoor uitgedaagd, het maakt kinderen actief en betrokken.

Als jij je nieuwsgierig opstelt, dan neem je als vanzelf de kinderen mee in de wereld van verwondering. De zin om op onderzoek te gaan is dan een logisch gevolg.

Als je kinderen zelf laat nadenken, dan zet je een creatief denkproces in gang en van de vindingrijkheid en de soms totaal onverwachte antwoorden, wordt ook jouw brein als stamgroepleider geprikkeld en creatiever. Een mooie wisselwerking!

Er zijn verschillende soorten vragen die je bewust kan inzetten:

- Oriëntatievraag: vraagt naar een zintuigelijke waarneming (wat hoor, zie, ruik, proef je?).
- Operationele vraag: vraagt naar handelen; is alleen te beantwoorden door iets te gaan doen/of te observeren (wat gebeurt er als, wat is het effect van?).
- Analyse vraag: vraagt om aspecten van een probleem of situatie te onderscheiden (waartoe, waardoor, wat vind je nu van, hoe komt het dat?)
- Evaluatievraag: vraagt om meningen, om de waarde van een oplossing of om de kwaliteit van iets te beoordelen (wat vind je van, ben je het eens met, wat is het beste voorbeeld van, denk je dat het helpt als, waardoor vind je dat de beste oplossing, waarom ben je zo tegen dat plan?)

Door je vragen doelgericht te stellen kan je de aandacht richten, kan je aanzetten tot ontdekkingen, aanzetten tot redeneren en aanzetten tot reflectie.

Hieronder volgt een inkijkje uit mijn praktijk over hoe mooi onderwijs kan worden als het vanuit de kinderen komt.

Zomaar een ei in de kleuterkring en de verwondering gaat aan.

Kip, kuiken, ei. Dat is het project waarover we momenteel werken. Al een weeklang gaan veel kleuters bij binnenkomst als eerste naar het verblijf van de kuikens, die we tijdelijk te leen hebben van de kinderboerderij. Daar lopen ze, over hun stro, graantjes pikkend. Daar gaat er weer eentje lekker liggen tegen een ander, in het schijnsel van de warmtelamp. Maar er is nog een kip: in de stamgroep zit kip Liesje fanatiek op een nestje eieren te broeden. Iedere dag is het weer een verrassing wat er nu weer uitgebreed zal zijn. Het begon met een eendenkuiken, daarna twee babykraaien, een krokodil en zelfs een dinosaurusje.

Alleen rondom het laatste ei blijft het stil. Er broeit nieuwsgierigheid, een tikkeltje onrust ook: wat zou er met dat ei aan de hand zijn? Waarom komt er niets uit? Waarom duurt het

zo lang? Het is woensdagochtend en we kijken weer verwachtingsvol in het nest van Liesje. Helaas, haar ei is nog steeds niet uitgebroed.

O nee, Liesjes ei valt uit mijn hand!

Als ik het ei omhooghoud in de kring, laat ik het per ongeluk op de grond vallen... Oh-oh, nu zitten er allemaal barsten in... "Huh...?", hoor ik opklinken bij een paar kinderen: dit klopt niet bij hun verwachting. Het gebarsten ei gaat de kring rond en iedereen wordt nu wel enorm nieuwsgierig naar de inhoud. Het is Chiro die de eischaal verder durft af te pellen. "Dit is een écht ei!", roept hij opgewonden.

"Ah", zeg ik, "en hoe heet zo'n ei dan?" "Een gebakken ei!", roept Kay meteen enthousiast. "Huh...?" "Nee, een gekóókt ei!" antwoordt Pim na het zien van mijn vragende blik. "O..., maar als dit een gekookt ei is, wat is dan een gebakken ei?" Toevallig vangen onze neuzen een geurtje op dat in het lokaal hangt – een luchtje dat wel wat wegheeft van...? Vicky staat op om te kijken waar dat luchtje vandaan komt en ja hoor, in de huishoek staat een echte koekenpan met een echt gebakken ei op het fornuisje.

Ik pak een volle eierdoos van een tafeltje. "Zouden in dit doosje uit de winkel ook gebakken of gekookte eieren zitten?" "Nee!" "Zal ik er eentje open maken?" "Ja!" Inmiddels zit iedereen op het puntje van z'n stoel. "Juf, dat moet dan wel boven een bakje, want er komt allemaal los uit!", waarschuwt Lot. "Los...?" En inderdaad, Lots inschatting klopt: dit ei is vloeibaar van binnen. Hoe heet dat ook alweer? "Een rauw ei."

"Mag ik er ook een open maken?" "Ja hoor, ga maar proberen." Chiro tikt fanatiek met het ei op de glazen schaal, breekt met twee handen het ei verder open en floep, alles glijdt langs de schaal af, op de tafel. Hij kijkt beteuterd, maar ik zeg dat dat helemaal niet erg is en samen vegen we het drabje van de tafel in de schaal.

We wiebelen en bubbelen, als eieren die in een pan beginnen te koken.

"Zullen we de rest van de eieren bewaren? Misschien kunnen we die koken? Wat is daarvoor nodig?" "Een pan!" We leggen een voor een de eieren in de pan. "Oké. Is het zo goed?" "Nee, er moet ook water in!" Pim wil wel even de pan met water vullen. "Goed, en nu?" "Nu moet die op het vuur." "Maar waarom dan?" "Dan wordt het water warm." "O ja..., en dan wordt het toch heter en heter?" "Ja." "En hoe noem je dat?" Neil antwoordt prompt: "Dat heet stomen!" "Stomen?" "Ja, dan gaan de eieren bewegen!", verklaart Lot. "Huh..., hoe dan?" "Nou, dan komen er van die bubbeltjes in het water!" "O, en door de bubbeltjes gaan de eieren bewegen?" "Ja!" "Weet je ook hoe dat heet, als in het water bubbeltjes komen?" Elias veert overeind: "Een bubbelbad!"

Stiekem heb ik dat ene woordje voorgezegd: koken. Maar verder hebben de kinderen alles aan mij geleerd. Het enthousiasme spat ervan af. Niet veel later is het tijd voor een beweegmomentje. We spelen dat we eieren in de pan zijn. Nu het water nog koud is, staan we allemaal stil. Ho, de eerste bubbels stromen langs de eieren omhoog. We wiebelen en bubbelen mee. Op het moment dat het kookpunt wordt bereikt, bewegen we wel zes tellen lang (minuten, want zolang moet een ei koken). En daarna? Dan stomen we na, met wijde armbewegingen in de lucht.

Wat gaat de tijd snel als je samen zo in het moment bent. Pas de volgende dag hebben we tijd om de eieren te koken en mogen de kinderen om de beurt in de pan kijken. Proeven doen we ook, uiteraard. Nu is het tijd om ook eens naar een afbeelding te kijken van een binnenkant van een ei. We leren nog meer nieuwe woorden: eigeel dat noem je ook een dooier. In het ei zit ook een luchtkamertje en de schil, dat noem je een eischaal.

Observatiekring

Op de rommelmarkt heb ik een rood-witte afzettingsketting gekocht. Ik heb hem in mijn koffertje gedaan, wat direct nieuwsgierigheid oproept..., want wat zou er nu weer in zitten..? Het geluid dat mijn koffer maakt als ik ermee rammel roept alleen maar nieuwe vragen op en de verbazing is van de gezichten af te lezen als de koffer open gaat en er een ketting uitkomt, waar geen einde aan lijkt te komen. "Wie weet wat dit is?" Een lint! Nee een ketting! "Huh is die niet en beetje lang?" Vraag ik terwijl ik die om mijn hals probeer te doen. Nee juf, die is voor het zwembad! Ja en dan is het verboden.

"Wat zouden wij er allemaal mee kunnen doen?" De kinderen roepen enthousiast: Touwtrekken. Ja dan kunnen we een wedstrijd doen! Er overheen lopen. Er overheen springen. Een gevangenis maken. Ja voor boefje en politie!

Even later wordt er fanatiek mee buiten gespeeld. Dat het niet handig is op het plein waar ook kinderen fietsen wordt al snel duidelijk als twee fietsen verstrikt raken in de ketting. Op het zand een trekwedstrijd, dat gaat ook niet helemaal soepel, als er aan de ene kant vijf kinderen staan te trekken en aan de andere kant maar een kind. Deze ketting vraagt gewoon om overleg.

Maar uiteindelijk komen ze er toch met z'n allen uit. Het wordt een trapeze touw, waarbij ze van boom naar boom kunnen overlopen.

De functie van een observatiekring is als prikkeling voor een thema of gewoon zomaar, omdat iemand het meebrengt wordt er goed gekeken naar iets: met de ogen, met de oren, met de handen, met de neus en met alle gedachten. Welke vragen komen in je op als je dat doet? *blz 180

Themakring

Na de prikkeling waarbij de kinderen in de sfeer van een nieuw thema worden gebracht, bedenken de kinderen samen met de leerkracht welke ideeën en plannen ze krijgen om de komende tijd te gaan doen in alle hoeken en met al het materiaal. De themakring komt veelvuldig terug om de kinderen te laten vertellen of te laten zien wat ze zojuist gedaan hebben en welke nieuwe plannen ontstaan voor de volgende speel-/werkmomenten. * blz 180

De verslag- of presentatiekring

Jonge kinderen kunnen zelf verslag doen van wat ze weten of geleerd hebben over een onderwerp. Ze kunnen dingen verzamelen of meebrengen die hen ondersteunen bij het delen van hun kennis.

* blz 181

De filosofiekring

Samen nadenken over hoe dingen zouden kunnen zijn, lekker ontdekken en verwonderd raken over wat je denkt. Wanneer je jonge kinderen de ruimte geeft en echt nieuwsgierig bent naar hen, merk je al snel dat iedere kring tot een filosofiekring kan behoren. * blz 181

De evaluatiekring

Tijdens deze kring wordt teruggeblikt, worden ervaringen besproken en wordt vooral gekeken welke nieuwe ideeën daardoor ontstaan. De ervaringen worden verdiept door de terugblik. Tevens kan deze terugblik een impuls zijn voor de andere kinderen of voor een volgende keer. Gedurende de dag komt de groep regelmatig bij elkaar om samen iets op te lossen. Evalueren is de motor van het leren. Het werkt als in feite voor een instructie voor de volgende keer! * blz 181

* Betsy van de Grift (2020) *De kleutervriendelijke school*, Uitgeverij OMJS

Themadozen

Twee jaar geleden hebben we themadozen ingevoerd bij de huishoek. Tot die tijd werd de huishoek betrokken bij het project/thema waarin we werkten. In de Sinterklaastijd was dit bijvoorbeeld een paardenstal voor het paard van Sinterklaas. Maar het is ook weleens een spaceshuttle geweest tijdens het project ruimtevaart. De attributen die wij daar hadden neergelegd bepaalde vooral het spel van de kinderen.

Maar wat als er in tussentijd bij een van de kinderen een baby is geboren, of wat als een van de kinderen een puppy als huisdier heeft gekregen. Dan is diegene daar vol van en kan dan niet zo uit de voeten in een paardenstal. De themadozen bieden uitkomst, want de mogelijkheden zijn onbeperkt. De eerste baby die in de ruimte wordt geboren, het kan allemaal!

Onderwerpen waar kinderen uit kunnen kiezen zijn; verjaardag, ziek zijn, baby/geboorte, het restaurant, de kapper, huisdier, de timmerman/bouwvakker, de winkel. Soms komen er nieuwe dozen bij, ook spullen van een eerder project kunnen binnen handbereik blijven, zodat kinderen daar altijd nog naar terug kunnen grijpen.

We hebben de afspraak gemaakt dat je samen met je groepje overlegt welk spel je gaat spelen en dat je daar de bijbehorende themadoos bij pakt. De principeafspraken is een doos tegelijk. Je ruimt eerst de doos op voordat je een andere pakt. Je wisselt ook niet na vijf minuten al van doos. Functioneel spel daar gaat het om. Als het spel niet helemaal op gang komt, dan helpen we een handje door bijvoorbeeld even mee te spelen, een uitdagend probleem voor te leggen, of als iedereen kapper wil zijn, maar niemand wil geknipt worden, voorstellen om de knuffels en de poppen te 'knippen'. In goed overleg mogen er twee dozen tegelijk. Onze instelling is, kom met een goed plan, dan kan er veel. Bijvoorbeeld als je huisdier ziek is heb je ook de dokterskoffer nodig.

Sinds de invoering van de themadozen is de betrokkenheid enorm verhoogd in de huishoek. Kinderen spelen hier in de regel de gehele blokperiode en dat is 45 minuten tot 1 uur lang achter elkaar!

Op de kappersstoel.

Bij de dokter.

Ontdekdozen

Drijven –zinken

Magneten

Bouwen

Rollen

Materiaal en klank

Licht-donker

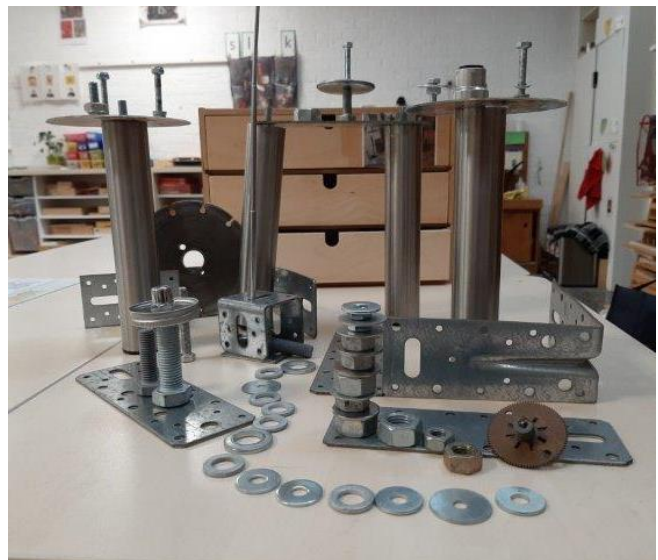
Nog uitwerken mbv Hanomappen

Loose parts

Loose parts nodigt kinderen uit tot creativiteit. Het zijn vaak dingen die ergens anders voor bedoeld zijn, maar die een nieuwe bestemming krijgen.

We hebben een ladekastje vol met metaal; ringetjes, schroeven, moeren, bouten, oude cd's, blikjes, een oude antenne, poten die onder een bed vandaan zijn gekomen, een botte zaagschijf die eigenlijk al klaar lag voor de gemeentewerf. De kinderen maken er de meest prachtige dingen van; een ruimtestation, een windmolenpark, een bijzondere machine.

Als het spel stagneert of het wordt niet meer zo vaak gekozen, dan bieden magneten of stukjes buigzaam elektradraad weer tal van nieuwe mogelijkheden.

Ook in de bouwhoek zijn loose parts een welkome aanvulling.

In de buurt van de bouwhoek staan kistjes waaruit kinderen kunnen kiezen om hun spel te verrijken. Een kist met auto's, poppetjes, boerderijdieren, diertuindieren, dino's en reptielen, waterdieren, ridders, stenen, witte dopjes, blikjes en dekseltjes, een kist met boomstammetjes en boomschijven, grasmatten, houten planken, kokers, een duimstok, een rolmaat, een centimeter, een waterpas en niet te vergeten een weegschaal, gewichten, cijfers.

*Op het buitenplein zijn loose parts onmisbaar als het gaat om creativiteit en vindingrijkheid.
Mijn droomplein zou er zo uitzien: **

*

* afbeeldingen: Aline Vandenplas. *Juffen met een droom*. Kleuters &ik Jgr 38/1-2021-2022.

<https://www.plantenhoutgoed.be/natuurtaent/>

4: Initiatief vanuit de kinderen zelf

Op het verfbord heb ik twee grote vellen papier aan elkaar gemaakt en hierop een onderlijn getekend met in het midden een kasteelpoort.

Voor Chiro en Justin een mooie aanleiding om samen een groot kasteel te verven. Er volgt het volgende gesprek.

Justin maakt cirkels. Chiro: "Ja cirkelramen kunnen ook". Waarop Chiro ook cirkels gaat verven.

"Mag ik de zwart?" Chiro verplaats zich naar de plek van Justin en verft met zwart. "Lida..., het is ook nog nacht. Sommige ridders zijn aan het lunchen in de nacht."

Vervolgens richt Chiro zijn aandacht weer naar Justin. "Weet je eigenlijk is het nacht en de ridders zijn aan het lunchen." Justin lacht en antwoordt; "Ja want ze hadden veel trek in de nacht."

"Justin ga je even meehelpen..., dit is een beetje raar, huidskleur, maar er zit oranje in." Chiro ontdekt dat de opgedroogde verf die aan de buitenkant van de verfpot zit huidskleur is, maar die verschilt met de inhoud. Ik heb er net daarvoor nieuwe verf in gedaan, oranje.

"Black overal black". Chiro schildert de nacht af. "Zo..., het is helemaal nacht."

Justin weet je waarom we een schort aan moeten, want kijk dit is er gebeurt met mij, daarom moeten we een schort aan." Justin kijkt even naar het schort van Chiro en zegt; "we gaan windmolens op het dak zetten."

Chiro antwoordt: "weet je waar ik echt niet blij van wordt....." We zullen het nooit weten want op dat moment wisselen Chiro en Justin van plek.

Chiro: "Justin weet je wat ik erbij ga maken, hierzo een bed voor de ridders."

Justin: "En hier wordt ook een bed."

Chiro: "Ik heb twee octopussen! Er zijn twee bruinen..., ik snap er niets van." Chiro ontdekt dat er twee potten staan met bruine verf. "Kijk hieronder zijn allemaal flessen." Chiro wijst naar de voorraad verf, die onder het verfbord staat.

Chiro vervolgt enthousiast; "Weet je wát ik ga maken?!" Justin; "Nee...?"

Chiro is fanatiek aan het verven en roept dan vol verbazing; "Justin oranje en blauw wordt zwart!" Justin; "Hu..., ja...."

Chiro: "blauw en oranje wordt bruin en ik heb er een ei van gemaakt."

Justin; "Hé..., bij mij wordt het groen!!!

Justin ontdekt dat als hij met geel over blauw verft het groen wordt. "Zullen we dan doen dat hier aan het einde gras is?"

Chiro: "Uh Justin maar hier moet ook gras, Justin daar is nog plek."

Dan stop ik mijn observatie. Even later komt Justin me halen. "We hebben het wat enger gemaakt, kijk twee ogen."

Chiro; "Ja en er zijn ook aliens."

Dit is genieten!

Innovatie, creativiteit en ontdekkingen ten voeten uit. De opdracht begon geleid. Maak samen een kasteel, de onderlijn en de poort moesten hierbij voor sturing en houvast zorgen. Maar gaandeweg ontwikkelde er een geheel eigen proces, de observatie maakte dit zichtbaar en zo kreeg het schilderij veel meer diepgang en waarde! In de kleuterbeleving kan alles; cirkelramen, ridders die lunchen in de nacht, octopussen, aliens, windmolens op de kantelen niets is te gek. En dan de verbazing dat blauw en oranje over elkaar heen bruin wordt en Justin die tegelijkertijd met geel over de natte blauwe verf gaat en ontdekt dat dit groen wordt. Het water wordt ter plekke gras en het bruine wordt een ei. Wat hebben deze twee kinderen in korte tijd veel geleerd! En ik heb geleerd hoe belangrijk het is om af en toe gewoon even alleen maar te kijken en even letterlijk tien minuten stil te staan bij kinderen die lekker bezig zijn.

Ondernemerschap is het meest zichtbaar bij jongens. Het zijn vaak de doeners die met wilde plannen op de proppen komen en direct aan de slag gaan. Het zijn vaak kinderen die op de voorgrond treden, podium nemen en zichtbaar zijn.

Een artikel: Ondernemers in spé: Zien we ze wel? sprak mij enorm aan en liet mij ook weer door een andere bril kijken.

Kennelijk hinken vrouwen achterop als het over ondernemen gaat. De meeste voorbeelden van ondernemende kleuters die onderwijzers aanhalen, gaan over jongens. Toch zijn er ook ondernemende meisjes. Heel wat meisjes zijn prima managers. Ze leiden een spel, zorgen dat er opgeruimd wordt, brengen een opdracht tot een goed einde. Ze zijn sterk in zelfsturing en kunnen leiding nemen, maar in vergelijking met jongens lanceren ze minder nieuwe initiatieven en komen niet zo sterk voor hun ideeën op.

*Willen we als leerkracht de ondernemingszin van meisjes aanmoedigen, dan moeten we rekening houden met de volgende aandachtspunten. Initiatieven van meisjes zijn aanvankelijk minder spectaculair en manifesteren zich vooral in rollenspel, creatief werk, de poppenhoek, zorgen voor.... Het is belangrijk dit initiatief te erkennen en aan te moedigen door er expliciet tijd voor te maken. Leerkrachten zijn vaak geneigd om meisjes te vragen 'toe te geven', in een conflictsituatie. Durven opkomen voor je eigen belang en ideeën is echter een basisvaardigheid voor ondernemingszin. Op die manier leren meisjes open argumenteren en ervaren ze dat je anderen kunt overtuigen, dat je met je idee het verschil kunt maken en impact kunt hebben op je omgeving. Ten slotte is het voor meisjes belangrijk dat ze uitdagingen en probleemsituaties voorgeschoteld krijgen waar ze zelfstandig een oplossing voor moeten zoeken of waarbij ze als eerste van de groep iets nieuws kunnen proberen.**

* Sandra Sultano, Julia Moons, Els Herbots, Rina Van Dormael, Els Bertrands. *Ondernemers in spé: Zien we ze wel?* Kleuters & ik Jgr 19/4-2002-2003.

Keet is zo'n meisje. Ze is bescheiden, treed niet snel op de voorgrond, laat zich nog wel eens overrulen door anderen. Maar ze is heel vindingrijk en creatief. Haar ideeën kunnen vaak een voorbeeld en inspiratiebron voor anderen zijn. Door haar af en toe even in het zonnetje te zetten, haar aan te moedigen om haar ideeën met anderen te delen, zal ze meer zelfvertrouwen krijgen waardoor ze ook meer leiding durft te nemen.

We hebben seriant als weektaak, met de bedoeling dingen op volgorde leggen, van breed naar smal, van dik naar dun, van groot

naar klein, van lang naar kort. Keet komt me halen. "Kijk juf ik heb een stoel gemaakt."

Tijdens het project kastelen, krijgen de kinderen de opdracht om een kasteelmuur te metselen en de steentjes in metselverband op elkaar te leggen. Keet start netjes met de buitenmuur. Maar bij het zien van andere materialen in de steentjesbak verschijnt er al snel ook een bed, een tafel en een stoel.

Als de kinderen zelf het project mogen bedenken.....

Na de herfstvakantie zijn we vertrokken zonder thema. We wilden namelijk de keuze voor een project volledig overlaten aan de kinderen. Iedereen kreeg de vraag om na te denken over een onderwerp waar ze meer over zouden willen leren. Tijdens een brainstorm werden alle suggesties opgeschreven en na een inventarisatie bleven er drie onderwerpen over; vissen, dinosaurussen en grotten. De interesse voor grotten was ontstaan doordat Luke enthousiast had verteld over zijn uitje in de vakantie naar de grotten van Remouchamps in België.

Een voor een liet mijn collega Kirsten de kinderen bij zich komen, ze kregen 2 stickers, die ze bij hun voorkeurskeuze mochten plakken. Als je niet kon kiezen, dan kon je een sticker plakken bij twee onderwerpen. Maar je mocht ook beide stickers plakken bij een onderwerp. Er is bewust gekozen om dit niet in de kring te doen, zodat ieder echt zelf een keuze kon maken en niet beïnvloed werd door de keuzes van anderen.

Na afloop had duidelijk de meerderheid voor de grotten gekozen konden we van start!

We gingen eerst inventariseren over wat we al weten en daarna over wat we nog willen leren en welke onderzoeksvragen we hebben:

- Hoe ontstaan grotten?
- Hoe kan je iets leren in een grot?
- Hoe gingen ze in de grot? Was er een deur?
- Wie wonen er?
- Welke dieren wonen er?
- Wat voor eten is er in de grot?
- Wat voor kleren hebben ze?
- Waren er doosjes?

De eerste week hebben we het vooral gehad over hoe ziet een grot eruit? Wie wonen er in een grot? Dieren, maar ook mensen, alhoewel dat was héél lang geleden in de oertijd.

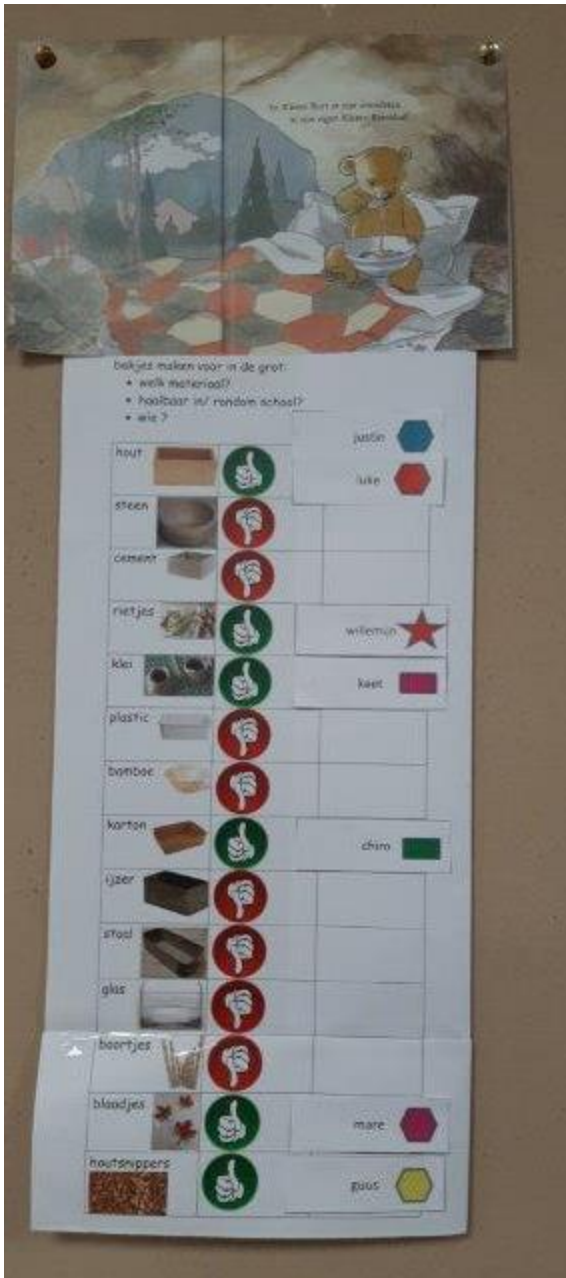
We zijn gaan inzoomen op de mensen en hoe was dat dan als je geen spullen in de winkel kon kopen en er nog geen fabrieken bestonden. Wat heb je dan nodig om in een grot te kunnen wonen? Het werd een mooi gesprek, want zoveel dingen die wij vanzelfsprekend vinden die bestonden toen nog niet. We moesten letterlijk out of the box gaan denken.

We hebben een grot ingericht in de klas met spullen uit de natuur. Kinderen gingen buiten op zoek naar materialen en vonden o.a. takjes die gebruik konden worden als bestek. En dat heette dan geen vork, maar een appelprikker! En die werkte ook nog, triomfantelijk werd de prikker gedemonstreerd met een gespietste appel erop. Er kwamen manden met aardappels, kleine appeltjes, mispels en hazelnoten. Hout voor een vuurtje en vuurstenen.

Ook namen kinderen hun knuffels mee; beren, een konijn en een knuffelvlermuis kreeg een plekje hangend op z'n kop.

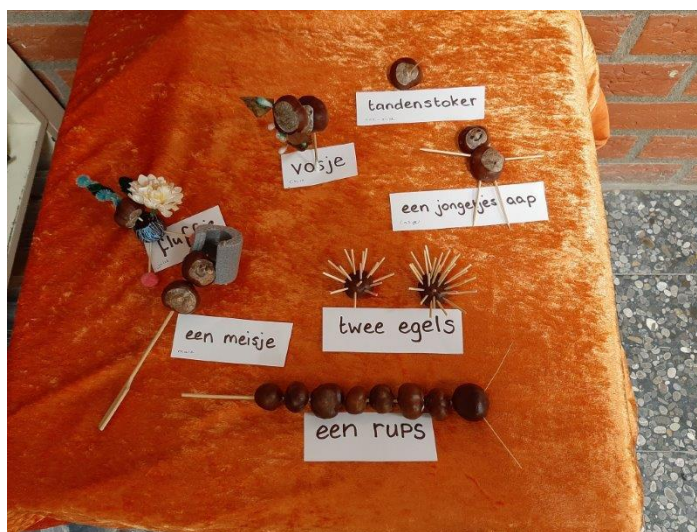
De kinderen werden uitgedaagd om na te denken waar spullen van gemaakt konden worden. Welke materialen wel en niet bruikbaar zijn. Welke materialen uit de natuur komen en welke niet. Een aantal kinderen gingen aan de slag met ideeën, oplossingen en materiaal wat ze zelf hadden bedacht en daarna de evaluatie; werkte het goed, of kwam je problemen tegen? Kon je die oplossen? Zo kwamen ze tot de slotsom dat hout en klei de beste keuze was om iets van te maken. Uiteindelijk hebben alle kinderen een schaalje van klei gemaakt.

Een schooltv filmpje over grotten sprak nog meer tot de verbeelding. Ook al zijn deze filmpjes voor de leeftijdscategorie van 9 tot 12 jaar gemaakt, kleuters kijken er ademloos naar

<https://schooltv.nl/video/natuur-in-grotten/>

Het is mooi om met kinderen in gesprek te gaan over wat als....? Wat als je geen kleren of speelgoed in de winkel kan kopen...? En er geen fabrieken zijn...? Dan blijft er maar een suggestie over, n.l. de natuur. De kinderen mochten allemaal een of twee kastanjes vasthouden en bedenken welk speelgoed je hier allemaal van zou kunnen maken. Al snel kwam er bijna geen einde aan de lijst met suggesties. De kastanjes gingen mee naar huis, met de opdracht om hier iets van te maken; een gebruiksvoorwerp of speelgoed.

Na dit gesprek was een tweede filmpje een mooie toevoeging. Zo kwamen we erachter dat de pan in de grot op het vuur helemaal niet klopte. In de steentijd bestonden nog geen pannen van metaal. Pannen waren van dierenhuid gemaakt. Op mijn vraag waarom dierenhuid niet op vuur kan, kwam al snel het antwoord, dat dan de pan verbrand. Dus de pan ging van het vuur af en de stenen gingen op het vuur en met ons takkenbestek probeerden we om deze ' gloeiend hete' stenen voorzichtig in de pan te laten vallen, zoals we op het filmpje zagen .

<https://schooltv.nl/video/het-klokhuis-steentijd-jagers-verzamelaars/>

Ik had voorgelezen uit een prentenboek dat over grottekeningen ging en een kort filmpje laten zien over Jan Wartena die een prehistorische nederzetting runt in Drenthe. Hierbij laat hij zien hoe de prehistorische mens vroeger zijn schilderijen maakte. Dit zorgde voor genoeg gespreksstof.

https://www.youtube.com/watch?v=Cz_sKSAzyZo

Een staafje houtskool ging de kring rond. Wat is dit? Waar is dit van gemaakt, wat kan je ermee doen? Ook had ik stoepkrijt op tafel met de vraag of we hier zelf verf van kunnen maken. “Ja dan moet je er eerst poeder van maken!” En dan....? Kan je met poederverven? “Nee, dan moet je er water bij doen!” Alle antwoorden kwamen spontaan uit de kinderen. Lijkt een glad grijs papiertje op een rotswand? De kinderen vonden van wel, maar ik vond het meer op een glad grijs papiertje lijken. Verbazing alom toen ik er een prop van maakte en deze weer glad streek. Lijkt het nu op een grot? Unaniem vond iedereen dat dit een echte grot was, want een wand in de grot is ook ruw en bobbelig. Iedereen kreeg een vel papier, maakte er een prop van en streek deze glad. Op de vraag wie er straks een grottekening wilde maken gingen alle vingers de lucht in. Het enthousiasme spatte ervan af!

Tekenen met houtskool.

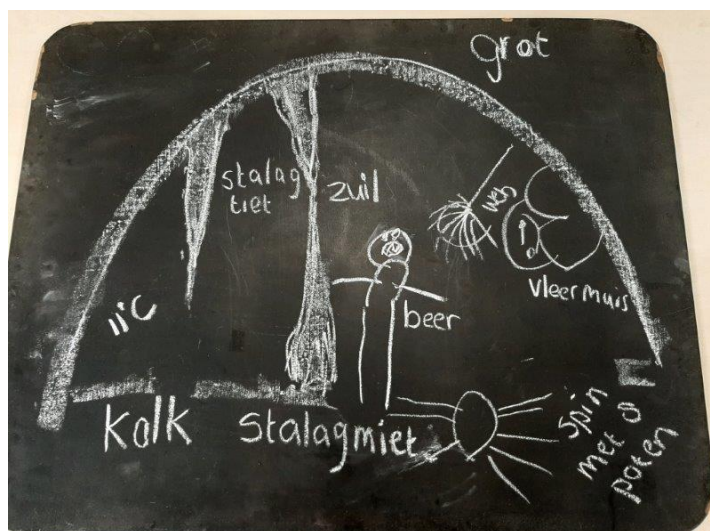
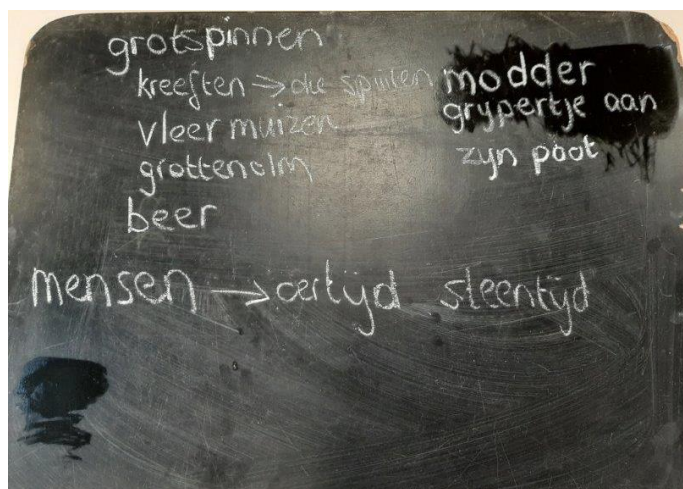
Zelf verf maken van stoepkrijt.

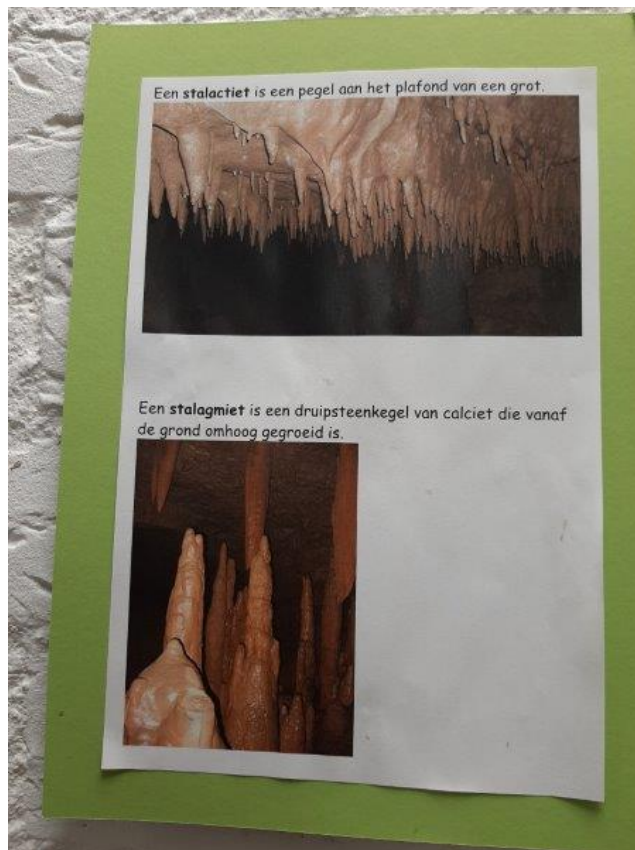
En verven maar....!

Ondertussen waren we benieuwd welke nieuwe woorden al zijn blijven hangen bij de kinderen. Met een schoolbord op mijn schoot en de vraag; wie kan er iets vertellen over grotten, gingen bijna alle vingers de lucht in. Zonder ook maar iets voor te zeggen kwamen deze woorden op het bord: grotspinnen, kreeften die spuiten modder en grijpertje aan zijn poot, vleermuizen, grottenolm, beer, mensen, oertijd, steentijd, 11 graden, stalagtiet, stalagmiet, zuil, kalk. Ook vertelde een van de kinderen in geuren en kleuren hoe een grot is ontstaan. En zo leren we van elkaar!

Op de muur verschenen steeds meer antwoorden op onze vragen.

Vroeger maakten ze kleding van dierenhuiden, we hebben gevoeld aan een konijnenvacht en een slangenhuid en bedacht wat we daarvan konden maken voor kleding of gebruiksvoorwerp. Want slangenhuid is best hard en stug.

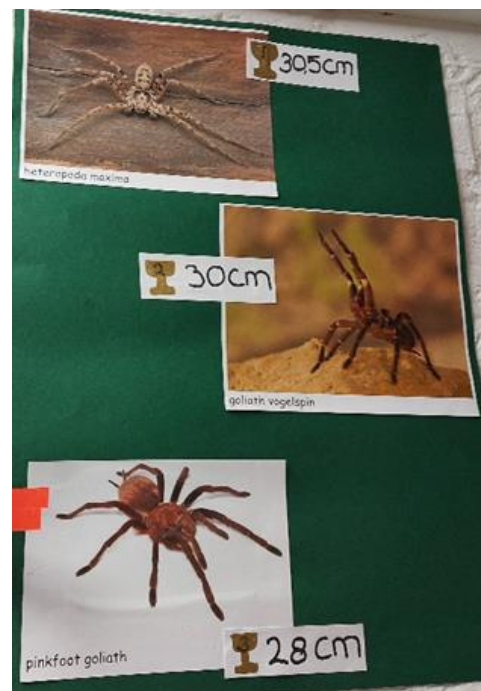
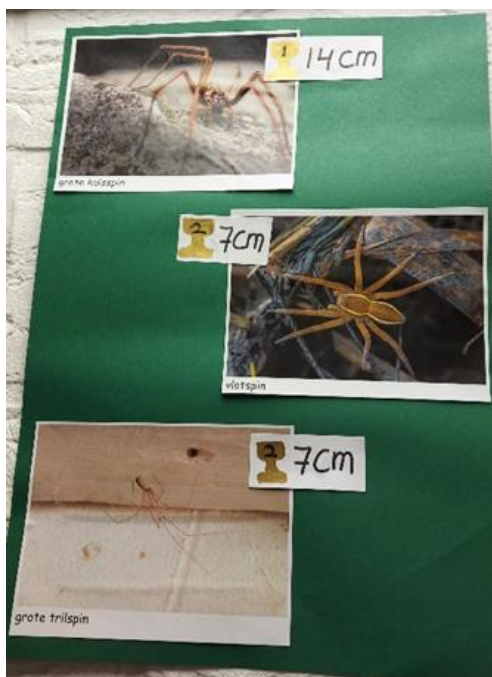

Mijn duo-collega is op haar werkdagen verder gaan inzoomen op wat er leeft in de grotten. In de grotten leven allerlei dieren, daar wilden de kinderen meer over weten. Wederom is er een stemming geweest welk dier we zouden kiezen en het is de grotspin geworden. Maar omdat er zoveel spinnen waren hebben we besloten om het bij 'spinnen' in het algemeen te houden.

Al pratende kwamen we op de volgende vraag: hoe groot is de grootste spin?

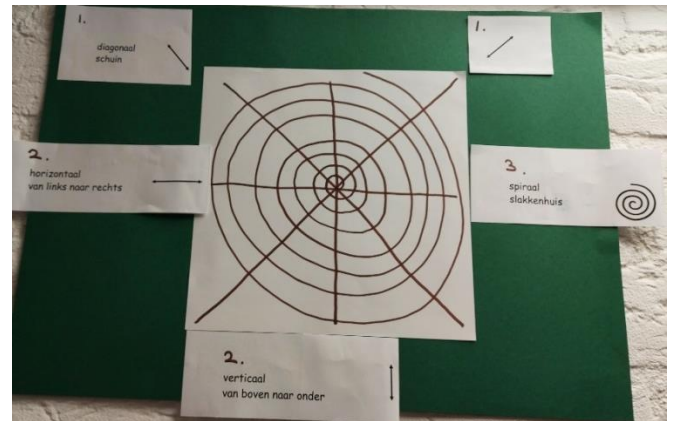
Mijn collega liet eerst de kinderen zelf bedenken hoe groot de grootste spin zou kunnen zijn. Alle kinderen gaven een afstand tussen hun 2 handen aan, deze werden met een strookje papier opgemeten.

Op internet vonden ze een document waarop de top 3 van grootste spinnen in Nederland staat en de top 10 van de wereld. Met die gegevens werd er een mooi en overzichtelijk staafdiagram gemaakt.

In de ochtend ging het gesprek verder over het tekenen van een spinnenweb, want hoe teken je nou eigenlijk een spinnenweb? Eerst de lijnen, daar is iedereen het over eens. Van boven naar beneden, van de ene kant naar de andere kant en schuine lijnen. Dus verticaal, horizontaal en diagonaal. Daarna moeten we er een rondje in tekenen? Is het een rondje? Ja, nee, zo eentje die steeds groter wordt: een slakkenhuis! Ah, een spiraal dus!

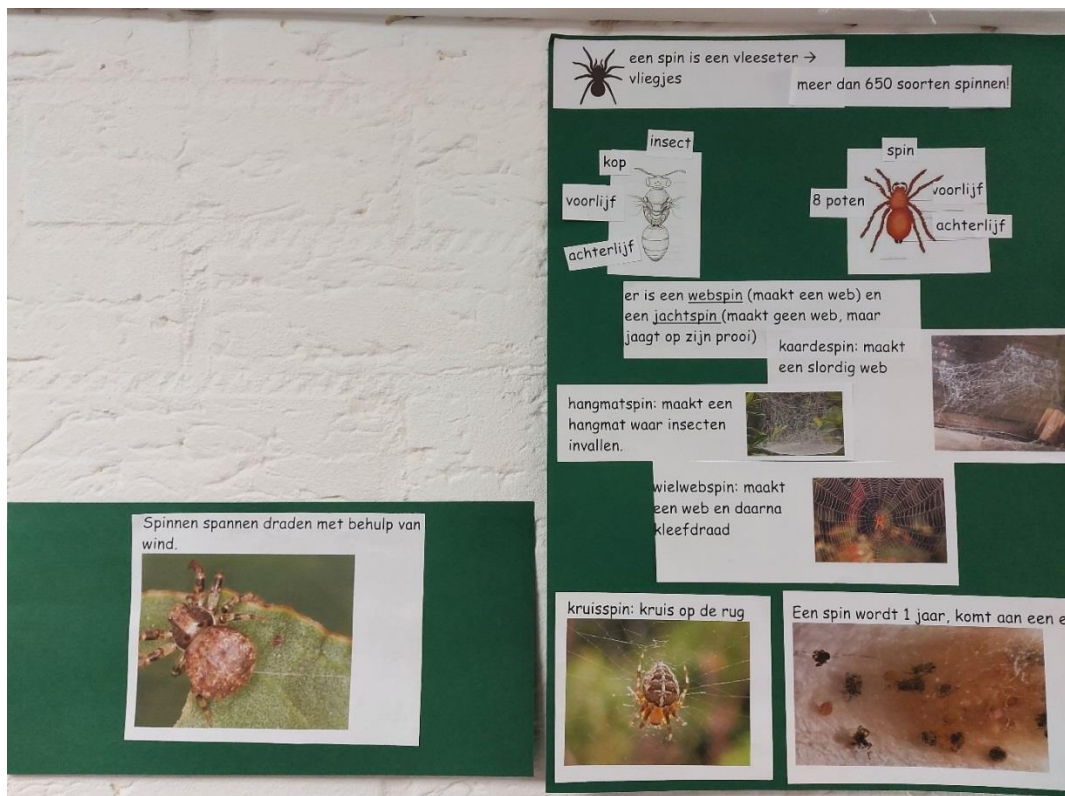
Tijdens de blokperiode werd er ijverig getekend met wit krijt op wit papier om er daarna met ecoline je onzichtbare spinnenweb tevoorschijn te toveren! Ze vonden het fantastisch om te zien dat hun 'lege' tekening dan toch echt wel een spinnenweb heeft.

Het volgende filmpje werd in de middag bekeken:

<https://schooltv.nl/video/huisje-boompje-beestje-spinnen/>

Daarin leerden de kinderen nog meer over spinnen. Mijn collega besprak dit na het zien van de afleveringen over wat we weer geleerd hebben is een mooie poster gemaakt. Op die manier werd de kennis nog een keer extra herhaald in de vervolkring.

In de bouwhoek werden spontaan grotten gemaakt, met of zonder glijbanen, want alles kan!

En de kleibakjes werden mooi geverfd met de zelfgemaakte krijtverf.

Je kan ook spinnenwebben maken van kapla en dit initiatief werd dankbaar overgenomen door nog een paar kinderen.

Ook de letters die de kinderen de afgelopen tijd hebben geleerd zijn aangeboden in een betekenisvolle context.

Het project heeft vier weken geduurd, daarna ging de aandacht uit naar Sint en zijn boot. De kinderen kregen het probleem voorgelegd; wat als de boot zinkt... Hoe kunnen we Sinterklaas dan helpen? Genoeg nieuwe stof om mee aan de slag te gaan!

Als wij de aftrap doen en de kinderen de rest.....

Op vrijdag 19 november was de kick-off van ons nieuwe project rondom Sinterklaas. 's Morgens lag er flessenpost in de watertafel met een brief erin..... 'HELP DE BOOT IS GEZONKEN, KUNNEN JULLIE OM HALF 2 NAAR HET SPEELLOKAAL KOMEN!!! GROETEN VAN SINT EN PIET.

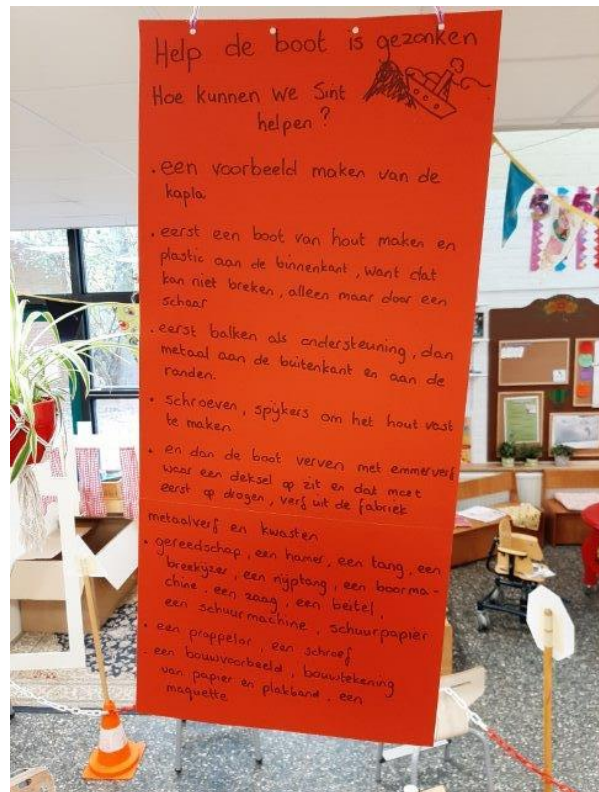
Vol verwachting zaten we om half 2 klaar en daar kwam opeens een drijfnatte Piet binnengelopen in paniek met enkel een roer in zijn handen. De boot was gezonken, Stuurpiet was per ongeluk tegen een rots gevaren, kunnen jullie alsjeblieft helpen!!!

Hoe bouw je een boot die goed blijft drijven, ook als de boot vol staat met cadeaus?

Er gingen verschillende vingers de lucht in en allerlei oplossingen voor een nieuwe boot werden gedeeld. Om Piet te troosten deden we nog een liedje en een dansje, Piet droop letterlijk af met een spoor van natte voeten op de vloer achterlatend en wij gingen in de klas onze ideeën verzamelen en opschrijven.

Daarna kreeg iedereen papier en een potlood om een ontwerp te gaan maken voor een boot.

Dat ons verhaal los stond van het Sinterklaasjournaal bleek geen enkel probleem. Moeiteloos gingen de kinderen mee in deze verhaallijn.

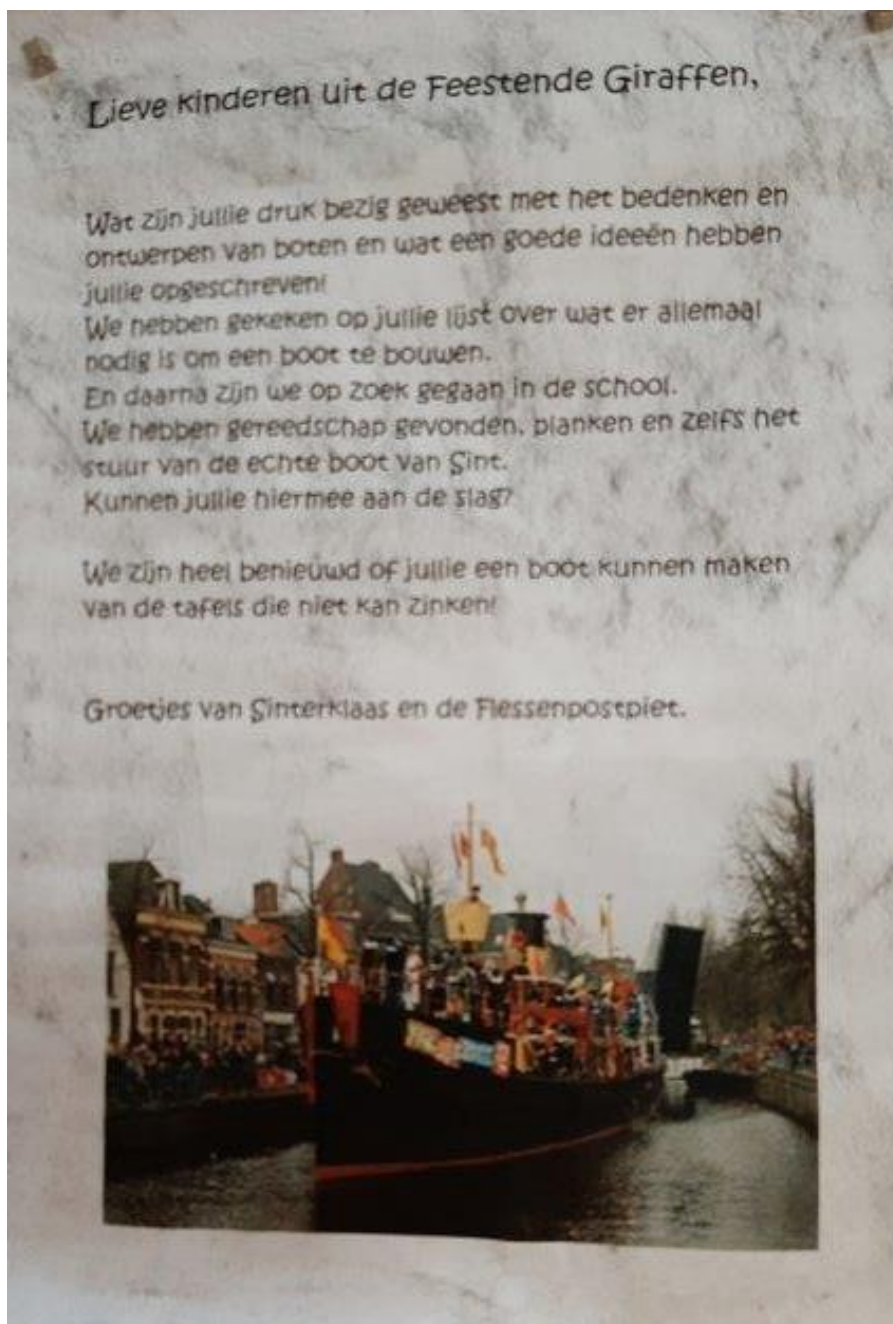

Op woensdag mochten de kinderen hun schoen zetten, bij de schoorsteen ontworpen door Luke en Casper.

's Nachts kwamen de rommelpieten...., alleen dit jaar hadden ze geen rommel gemaakt, maar de kinderen een handje geholpen met een basis voor een boot, materialen en gereedschap die ze hadden gelezen op de lange lijst en er lag opnieuw flessenpost!

Met de gevulde schoenen op schoot, gingen we enthousiast een plan van aanpak maken.

Daarna aan de slag. De afzettingssketting werd weggehaald, wat spontaan een goed georganiseerde samenwerking teweeg bracht. De stoelen naar de gang.

Sommige kinderen kozen om in de hal te spelen.

Een aantal kinderen wilden graag vlaggetjes maken en kozen ervoor om te gaan tekenen en een vijftal kinderen ging aan de slag met de opdracht van Sint en de Flessenpostpiet.

Eerst werden alle materialen uit de boot gehaald en daarna gingen we samen in gesprek over welke volgorde, hoe en wat. We kozen om de boot eerste stevig te maken met de tyraps. Na een keer voordoen konden ze het zelf.

Er zat een gat in de bodem, een tafel sloot niet goed aan omdat die kleiner was. Hoe zouden we dat kunnen oplossen.....? Misschien wel met de blokken.....? Even passen en meten, maar uiteindelijk werd het gat perfect gedicht.

Het dikke touw uit het speellokaal werd om de romp heen gedrapeerd. Een plank werd de loopbrug. Blauwe kleden het water. Het werd steeds echter!

Aan het einde van de dag bespraken we met elkaar wat er nog ontbrak. Rook uit de schoorsteen, een roer. Ik gaf de opdracht mee naar huis, of ze hier voor zouden kunnen zorgen.

Casper had de volgende ochtend watten meegenomen voor de rook en Justin had samen met zijn vader een schroef gemaakt en een rode en groene lamp. Genoeg stof om onderzoeksvragen bij te bedenken.

Onderzoeksvragen

Waarom heeft een boot een groen en een rood licht?

Anders kan er een helicopter of een vliegtuig tegen de boot botsen, maar dat gebeurt niet zo snel, want de vliegtuigen zijn hoog en de boten zijn laag.

de lampen zijn aan als het donker is, in de nacht. De boten moeten elkaar zien, ze varen ook in de nacht en anders zonder lampen zien ze elkaar niet en botsen ze op elkaar

Waarom heeft een boot een schroef?

Die schroef is om vooruit te gaan. Die gaat draaien in het water, water gaat weg van de schroef en zo gaat de boot vooruit. Hij zit altijd aan de achterkant en soms ook aan de voorkant.

Waarom heeft een boot altijd een stuur? Een roer?

Want dan kan je de bochten maken.

Plan van aanpak

- vlaggetjes.
- stoom watten.
- schroef
- verkleedkleden.
- pakjesruim met pakjes + reserveonderdelen.
- inpakpapier
- inpaktafel
- een ruim met een dak

- prullenbak en een grijper om afval uit de natuur te halen

Hebben alle boten een stuur?

geen stuur	wel een stuur
• zeilboten sturen met een zeil • roeiboot met roeipanen • kano met peddels	• containerschip

uh.... en de waterfiets.... heeft die een stuur....?

*Met schroef en
waarschuingslampen!!!*

Op maandag en dinsdag zijn de kinderen bezig geweest met drijven en zinken. Eerst voorspellen en daarna uitproberen.

Aan de watertafel in de hal gingen de experimenten verder.

Op woensdag hebben we gekeken naar verschillende boten en ze daarna gesorteerd op grote en kleine boten. Hoe heten al die boten eigenlijk en waar worden ze voor gebruikt? Een aantal kinderen hadden al eens meegevaren op de veerboot naar een van de eilanden. Dat is een mooi anker voor een volgend kringgesprek.

Op donderdag hebben we gekeken naar twee filmpjes. Het eerste filmpje ging over een containerschip en een binnenvaartschip. Het tweede filmpje over het grootste marineschip van Nederland.

Na afloop hadden we een mooi gesprek met boeiende sleutelvragen.

Hoe noem je een grote boot? Een schip.

Kunnen de kinderen op het binnenvaartschip wel naar school? Hoe dan?

Waarmee wordt het grote marineschip bestuurd? Met hendels en knoppen. En hoe noem je die ruimte? De brug. Waarom heet het een brug?

Wat zag je allemaal op het marineschip? Een helikopterdek, een ziekenboeg, de kapitein.

Weten jullie nog hoe lang het marineschip is? 2 voetbalvelden lang (205 meter).

En hoe hoog? Zo hoog als een flatgebouw van 14 verdiepingen. (50 meter hoog).

Het schip, vaar je mee op het schip? Groep 1-2

<https://schooltv.nl/video-item/het-schip-kijk-en-lees>

Het grootste schip van de marine. Het Klokhuis.

<https://www.youtube.com/watch?v=akCqePXaz5Q>

Vrijdag was het Sinterklaasfeest op school. Sint kwam aan met de tractor. Hij was met de reddingsboot bij de IJssel aan land gegaan bij boer Zwager. Hoe moest hij nu verder zonder vervoer...?

Gelukkig bood boer Zwager aan om hem met de tractor te brengen en Piet reed voorop op de driewieler!

Milou vroeg zich verontrust af hoe Sint onze boot nou mee moet nemen die wij van de tafels hadden gemaakt. Maar voor alles is een oplossing en het prentenboek: *Zie ginds komt geen stoomboot* bood raad. Sint stapt daarbij op de bus om weer terug naar Spanje te gaan. Wij bedachten dat dit een goede oplossing was, zo heeft Sint nog een heel jaar de tijd om een goede en waterdichte boot te laten bouwen. Tussen de tafels van onze boot zaten toch nog wat kieren, we dachten niet dat die helemaal waterdicht zou zijn en uh ja..., onze boot was bij nader inzien toch wat klein voor alle Pieten, Sint en de cadeaus!

De kinderen hebben 's middags fanatiek geholpen om van de boot weer tafels te maken. Het roer ging naar de bouwhoek, want we zijn nog lang niet uitgepraat over boten. Maar we missen wel de tafels en in de bouwhoek kunnen er misschien wel weer nieuwe ontwerpen worden gemaakt.

Na het weekend had ik foto's opgezocht met de woorden die horen bij het marineschip: Karel Doorman. Van de containerboot had ik foto's van de machinekamer en de brug. Van het binnenvaartschip een foto van de stuurhut. Ik was benieuwd wat de kinderen nog onthouden hadden van de filmpjes. Eerst liet ik de afbeeldingen zien van de 3 schepen. Wie weet nog hoe deze schepen heten? Daarna deelde ik de foto's uit van het binnenvaartschip en het containerschip. Wat hoort daarbij? De kinderen legden de afbeeldingen van het containerschip in de gele hoepel en de afbeeldingen van het binnenvaartschip in de rode hoepel. Telkens herhaalden we de woorden, wat zie je hoe heet het?

Als laatste deelde ik de afbeeldingen en de woorden uit die horen bij het marineschip. Ik liet een voor een de kinderen met een woordkaartje bij me komen, las deze voor en vroeg toen, wie heeft de foto van de ziekenboeg? Wie het helikopterdek? Wie de kapitein? Wie de brug? De woordjes en de plaatjes kwamen in de blauwe hoepel. Zo was iedereen betrokken en dacht iedereen na.

De volgende dag ging ik flitsen met alle foto's van de verschillende boten. Bij geen enkele afbeelding viel een stilte, er was telkens wel iemand die het antwoord wist.

Alle afbeeldingen gingen door elkaar in mijn koffer met de opdracht jullie mogen tijdens blokperiode zelf gaan sorteren. Je kan sorteren op grote schepen en kleine boten, op snelle en langzame. Je mag zelf weten hoe. Wie wil hiermee beginnen? Verschillende vingers gingen de lucht in.

Lexi en Guus vertellen aan de andere kinderen hoe ze het hebben aangepakt. Links een hoepel met de grote schepen, daarna een hoepel met alle machinekamers, vervolgens een hoepel met alle stuurhutten en bruggen en als laatste de kleine boten. Deze taak komt als weektaak op het kiesbord te hangen voor groep 2.

Aan het einde van de week zoom ik in op de veerboot. Weten jullie nog het verschil tussen een veerpont en een veerboot? Dat wisten ze nog, een veerpont vaart over een rivier en een veerboot over zee. Sietse wist te vertellen dat bij de veerpont de weg stopt en je dan verder over water moet. Wie is er wel eens met een veerboot over de Waddenzee naar de eilanden geweest? Wie weet hoe die eilanden heten? Ameland, Schiermonnikoog en Terschelling werden genoemd. Ik deelde foto's uit aan de kinderen die deze reis al eens hadden gemaakt. Foto's van het binnendek, het buitendek, het autodek, het zelfbedieningsrestaurant, de brug en de machinekamer. Om de beurt mochten ze op de 'juffenstoel' iets vertellen bij deze foto's. Bij een foto was duidelijk te zien waarom de brug, de brug heet. Het goederentreintje met de bagage kon eronder door rijden. Al met al droegen de foto's veel bij aan gespreksstof en begrip.

's Middags keken we naar een paar nieuwe indrukwekkende filmpjes over containerschepen. Over laden en lossen in de Rotterdamse haven. In een van de filmpjes ontdekten we dat een containerschip toch wel een stuur heeft, en niet alleen maar wordt bediend door hendels en knoppen. We kwamen ook te weten dat een container net zo groot is als een vrachtwagen. Casper wist te vertellen dat sommige vrachtwagens twee containers kunnen meenemen, die hebben een aanhangwagen.

Het grootste containerschip ter wereld is in Rotterdam.

<https://www.youtube.com/watch?v=xektqoom60o>

<https://www.youtube.com/watch?v=hPYpyZx6yRY>

Containers in het systeem.

https://www.youtube.com/watch?v=ODFd4b_HBfQ

Containerschip Het Klokhuis groep 6-8

<https://schooltv.nl/video-item/het-klokhuis-containerschip>

Na afloop gingen we kijken naar de vragen die we in het begin van ons project hadden gesteld. We vulden het onderstaande blad verder aan met onze nieuw verworven kennis. Ik vertelde dat dit tevens de laatste dag was dat we over boten hebben gewerkt. Unaniem klonk het in koor... "àààh jammer...."

"We gaan volgende week over Kerst werken. Binnen de school zijn hier afspraken over gemaakt, kerstkaartjes maken voor de maatjesklas en het is misschien ook leuk om een mooi kerstwerkje te maken voor thuis?" "Nou vooruit..., dat is eigenlijk ook wel een goed idee!"

"Jullie mogen natuurlijk door blijven bouwen hoor in de bouwhoek over schepen", stelde ik de klas gerust.

Hebben alle boten een stuur?	
geen stuur	wel een stuur
• zeilboten sturen met een zeil • roeiboot met roeispanten • kano met peddels	• containerschip ook hendels + knoppen • binnenvaartschip • politieboot • veerboot ook hendels + knoppen • zeilschip • marineschip • cruiseschip
uh.... en de waterfiets.... heeft die een stuur.....? Nee! maar wel trappers.	

De pakjes inpakhoek.

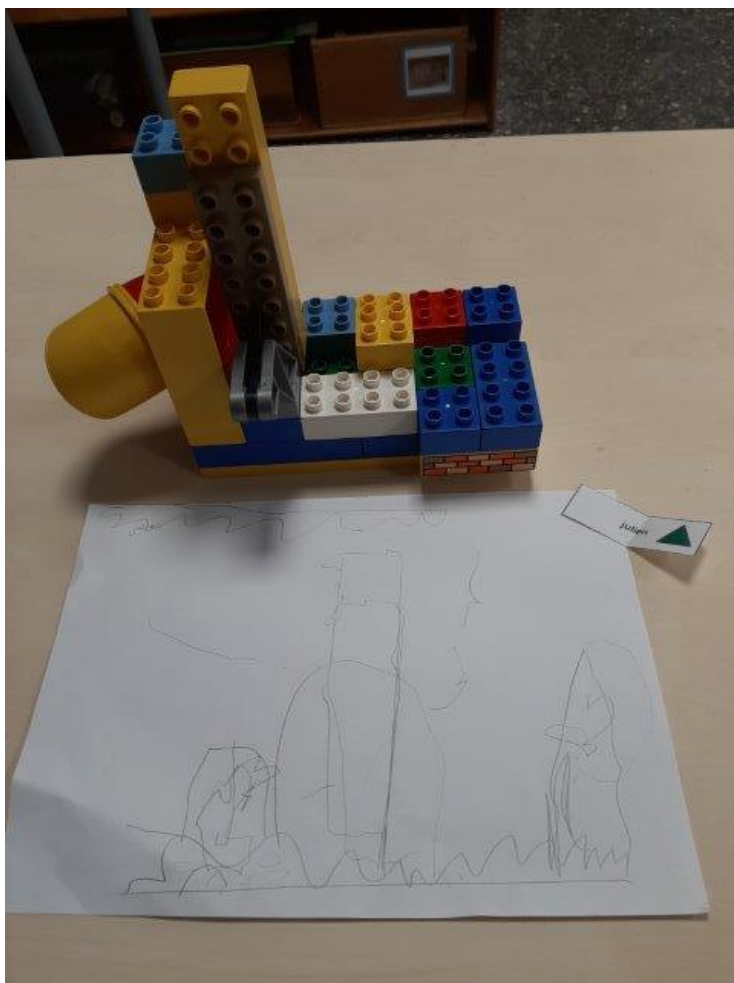

De vlaggetjes tekenhoek.

De rollenspelhoek.

Kinderen maakten ook boten op schaalmodellen. Ze mochten zelf bedenken van welk materiaal. Groep 2 kreeg de uitdaging om hier ook een bouwtekening van te maken, zodat anderen het ook na kunnen bouwen. Maar uiteraard mag je deze uitdaging ook aangaan als je nog maar 4 jaar oud bent!

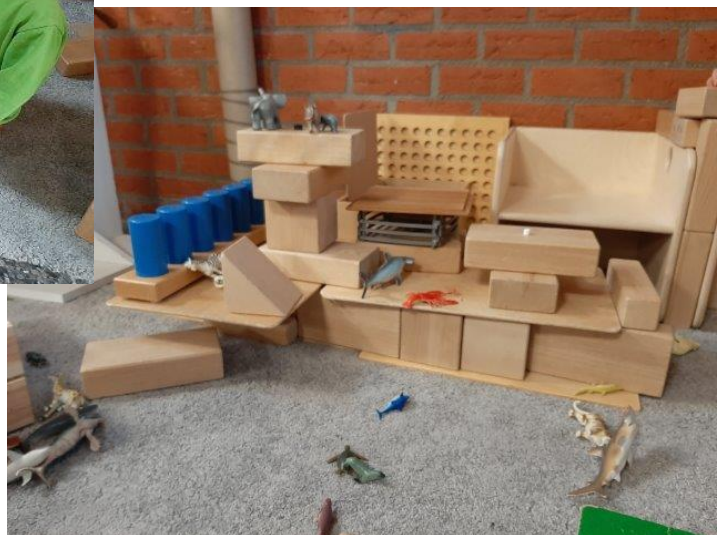

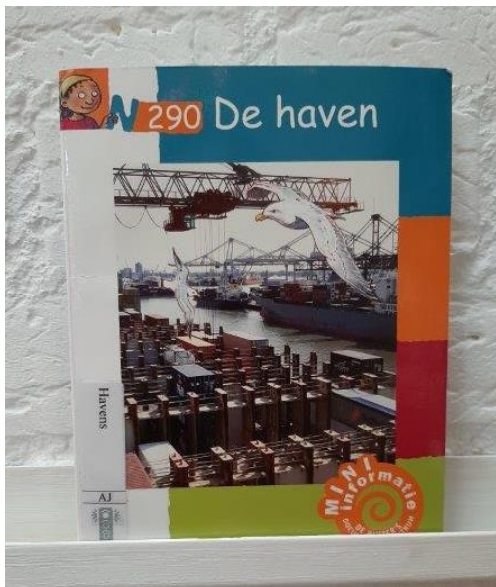
Gemaakt door Julien, 4 jaar oud.

Drukkunst. Golven tekenen in blauwe verf en daar een afdruk van maken op papier vervolgens een 'stapelboot' maken en werken van groot naar klein.

In de bouwhoek. Een marineschip en een containerschip.

Tijdens het 10-uurtje voorlezen van een informatief boekje.

Evaluatie.

Met enorm veel plezier heb ik aan deze twee projecten gewerkt. Het is leuk om met weinig voorbereiding gewoon te gaan starten en te kijken wat er uit de kinderen zelf naar voren komt. Je gaat als het ware mee in de stroom en het leren wordt daardoor een natuurlijk proces. Eenmaal van start dan vraagt het focus, je zorgt als stamgroepleider dat er samenhang in de lessen zit, structuur, herhaling maar ook controle van begrip. Je zorgt voor veel beeldmateriaal. De foto's zijn een onmisbare ondersteuning, boekjes uit de bibliotheek, de filmpjes die je zelf van tevoren kijkt of ze wel geschikt zijn, bijpassende materialen. Het is leuk als kinderen dingen van thuis meenemen. Dit moet bij ons nog een beetje groeien.

Voor mij is dit betekenisvol onderwijs. Sleutelvragen waarbij de kinderen uitgedaagd worden ontstonden spontaan tijdens de gesprekken. Waarom heet een rondvaartboot een rondvaartboot? (Chiro; "omdat die rondjes vaart"). Of een binnenvaartschip een binnenvaartschip? (Omdat je daar naar binnen kan) Past een containerschip ook op een rivier? Waarom niet? Wat zou er moeten gebeuren om het wel te laten passen? Heeft een containerschip ook een helikopterbaan? Allemaal kansrijke taal!

Je betreft de hoeken erbij. De hoeken vallen onder jouw beredeneerd aanbod. Tijdens de blokperiode loop je rond, observeer je. Je stelt eisen aan kwalitatief spel en laat kinderen een eindproduct ook aan elkaar presenteren. Je voegt materialen toe als je merkt bij een hoek dat de uitdaging wegvalt, of je speelt mee en geeft kinderen zo nieuwe impulsen.

Tijdens spel verwerken kinderen de nieuwe kennis en als je tijd en ruimte reserveert om goed te kijken en te luisteren, leer je steeds beter je kinderen kennen en oog te hebben voor wat ze nodig hebben.

In feite zijn je hoeken de kleine kringen en loop je van kring naar kring.

De SLO-doelen probeer je een plek te geven o.a. in de hoeken.

Daarnaast leren kinderen executieve functies tijdens spel in de hoeken. Afmaken waar je aan begonnen bent, niet te snel opgeven, oplossingen bedenken voor problemen, plannen, bewuste keuzes maken, bijsturen, samenwerken en zorg dragen voor zichzelf, elkaar en de ruimte. Je stelt eisen aan het achterlaten en opruimen van een hoek, zodat een volgende groep er ook weer fijn kan spelen.

Om dit in goede banen te leiden, vraagt dit focus, aandacht en bijsturing van de stamgroepleider. Maar als deze basis goed aangeleerd is in de kleuterbouw, dan heeft ieder kind, iedere bouw, hier veel profijt van in de vervolklassen.

Ik heb genoten van het enthousiasme, de leergierigheid en de betrokkenheid van de kinderen en niemand viel buiten de boot ;-)

5: Gestuurde ondernemerschap of vrije ondernemerschap?

Bij gestuurde ondernemerschap heb je een bepaald doel in gedachten. In dit geval een brief schrijven aan koningin Maxima, met de doelen van de beginnende geletterdheid als uitgangspunt. We zaten namelijk nog midden in ons project over kastelen, maar de Kinderboekenweek ging ook van start en die heeft dit jaar het thema beroepen. Om het een met het ander te verbinden had ik bedacht dat het leuk zou zijn als de kinderen een brief naar Koningin Maxima zouden schrijven met de vraag of zij ook een beroep heeft. Maar dan zo dat dit idee volledig uit de kinderen zou komen. Je wilt dat de kinderen het idee hebben dat zij degene zijn die het bedacht hebben.

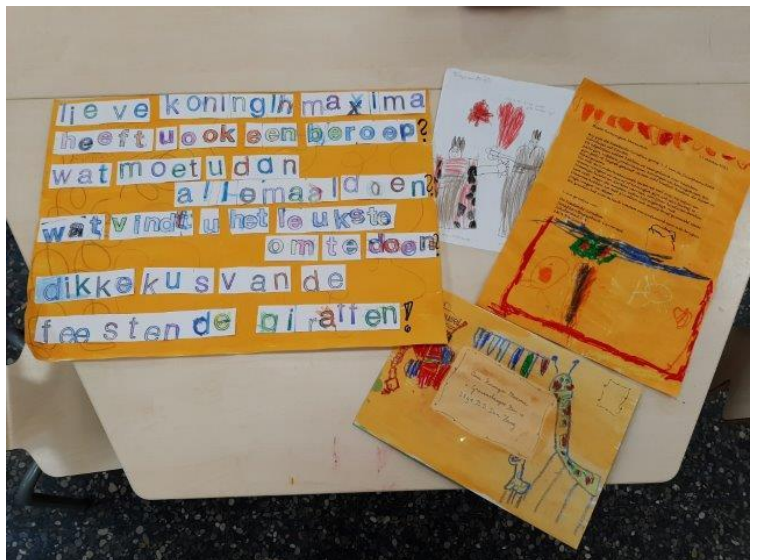
Dit vraagt voorbereiding en stappen maken in je hoofd.

Stap 1: Interesse, betrokkenheid en aandacht wekken. Dit kan niet zonder visuele ondersteuning, dus van te voren had ik afbeeldingen gezocht van Koning Willem-Alexander, Koningin Maxima, de prinsessen; Amalia, Alexia en Ariane en van hun woonverblijf Paleis Huis ten Bosch.

Ik opende het gesprek met; "Hebben wij ook een koning en een koningin? Hoe heten die? Waar wonen ze?"

Op deze vraag kreeg ik een totaal onverwacht antwoord van Casper. Met glimmende ogen vertelde hij trots en overtuigend; "Bij mij in de straat!"

Zo kreeg mijn voorbereiding een totaal andere wending. Maar gelukkig had ik de afbeelding van Huis ten Bosch, liet deze zien en vroeg verbaasd, "Staat dit huis bij jouw in de straat? En is dit wel een huis? Of is dit een kasteel?" Volgens de kinderen was het geen huis en geen kasteel. Want kastelen hebben kantelen en dit huis had torentjes. "Het is een paleis, want een paleis heeft torentjes!" riep Chiro enthousiast. Ik vertelde dat dit Paleis, Huis ten Bosch heet en staat in.... "Dat staat in een bos!" werd ik enthousiast onderbroken. De betrokkenheid en aandacht die was er! "Nee niet in een bos, maar in Den Haag." "Mijn moeder werkt in Den Haag!" "Ja, maar jullie wonen in Gouda, dus kan dit paleis dan bij jouw in de straat staan?" vroeg ik aan Casper. Die gaf zich niet zomaar gewonnen en met een ondeugende grijns knikte hij van ja. Maar nu kwam ik tot de kern. "Heeft onze koning en koningin ook een beroep?" Drie kinderen dachten van niet, zeven van wel en vijf wisten het niet. Ik schreef de aantallen op een turflijstje. "Hoe zouden we daar achter kunnen komen?" Ik grapte naar Casper; "Als ze bij jouw in de straat wonen kunnen we dan zomaar aanbellen? Maar helaas ze wonen niet in Gouda, maar in Den Haag." Focus van dichtbij naar verder weg.

Soms is niet voorzegggen echt heel lastig, want de stilte die volgde duurde eindeloos, er werd diep nagedacht. Totdat Casper het verlossende antwoord riep; "We kunnen een brief sturen!!!" "Ja, wat een goed idee!!!"

Dit is een vorm van gestuurde ondernemerschap zoals het vaak gaat, met een doel in je hoofd en de stappen die je wil maken.

MAAR WAT ALS..... ik mijn doel (de brief) los had gelaten en in was gegaan op: 'Ze wonen bij mij in de straat!'

Hoe ziet jouw straat er dan uit?

Is het een lange straat of een korte straat.

Staan er grote of kleine huizen?

Past Paleis Huis ten Bosch daar wel tussen? Hoe heet jouw straat? Zullen we straatnaambordjes gaan stempelen.

Dan maken we ons eigen stadsplattegrond, met ons eigen huis in onze eigen straat.

Onderwijs op een presenteerblaadje

We hadden het thema van de Kinderboekenweek compleet los gelaten. Maar hoe erg is dat? Het doel is niet om je thema in stand te houden. Je thema is alleen een middel. Je doel is betrokkenheid en leerrendement. De doelen die ik voor ogen had met de brief en de beginnende geletterdheid hadden dezelfde plek kunnen krijgen bij het stempelen van straatnamen. Het was alleen maar in een ander jasje gegoten. Behalve dat waren er in dit jasje ook nog eens heel veel rekendoelen aan bod gekomen.

Op 12 november lag daar opeens post in onze klas. Welja van het koningshuis!!!

We hadden antwoord gekregen van Koningin Maxima en super nieuwgierig maakten we vol spanning de envelop open!

HARE MAJESTEIT DE KONINGIN SPREEKT HAAR HARTELIJKE DANK UIT VOOR DE POST DIE ZIJN MOCHT ONTVANGEN.

Geen antwoord op onze vraag..., maar toch..., wel echte post van de echte koningin! We denken dat ze het te druk heeft met haar beroep om antwoord te geven op onze vraag.

6: Rijke leeromgeving

Is variatie en kijken, kijken, kijken....

Ik loop langs Julian (nog maar net 4 jaar), hij kijkt stil voor zich uit. Als ik langslow vraag ik wat hij gemaakt heeft. Julian begint enthousiast te vertellen. "Dit is la Palma en hij is aan het uitbarsten. Aan een kant van de vulkaan is alles weg. Dit is de lava en toen kwam het bij de golf en toen is het gestopt." Als ik wijs op het gat, verteld Julian dat dat de krater is. Ik vraag hoe het komt dat hij dit allemaal weet en hij verteld dat hij dit gisteravond op het jeugdjournaal heeft gezien.

Ik bied hem wat huisjes aan en poppetjes, wat Julian stimuleert om verder te gaan met spelen.

Als ik even later weer bij hem komt zitten, blijken de poppetjes geen poppetjes te zijn maar

lantaarnpalen. Wat gezien de verhouding een heel logische beredenering is. Een ligt bedolven onder de lava (het zand) ook van het paarse 'echte' poppetje is niet veel meer van te zien en een huis staat scheef. Als je goed kijkt zie je dat Julian niet zomaar wat heeft neergezet, de verwoesting ligt in de buurt van de krater en volgt het spoor van de lava.

Dit is een momentopname (een pareltje) die ik per toeval zie en ik verzucht tegen een collega; "ik wou dat ik me in tien kon splitsen." Want eigenlijk wil je niets missen van de leer-

en verwerkmomenten van ieder kind die tijdens het spelen tot uiting komen.

Is overal.....

Alles kan bijdragen aan een rijke leeromgeving, ook een 'oud' schooltelevisieprogramma als Schatkast. Het maakt vooral uit hoe je het inzet, hoe je er gebruik van maakt.

We kijken naar de eerste aflevering van Schatkast. In deze aflevering gaat het over Veelvraat. Maar hoe ziet die eruit? De kinderen hebben alleen een stukje van Veelvraat gezien, een grote rode mond met tanden, de rest bleef nog verborgen. Jan de Zakkenman heeft het over denkzakjes in je hoofd, hij probeert zich voor te stellen hoe de Veelvraat eruit zou zien.

Na afloop gaan we hierover in gesprek, we gaan in stilte naar onze denkbakjes in ons hoofd. Van de antwoorden die de kinderen mij geven op deze vraag krijg ik veel informatie terug. Het geeft veel zicht over de diversiteit en mate van verbeeldingskracht bij de kinderen. Dat maakt deze aflevering kijken extra betekenisvol.

Sinds ik focus op iedere aflevering, kijk met dezelfde ogen en aandacht als de kinderen, ik aantekeningen maak om hier na afloop op in te gaan, om wat geleerd is te herhalen, voel ik mezelf een betere en betrokken stamgroepleider. Eigenlijk begint alles eerst bij jezelf. Als je aandacht en betrokkenheid wilt dan moet je het zelf zijn!

Het krachtige van de Schatkastafleveringen is dat alle taaldoelen van de SLO in opbouw voorbij komen, in een creatieve fantasierijke context. Hakken en plakken worden verbeeld door Hakker en Plakker. De Veelvraat eet zinnen en woorden op, die Plakker weer aan elkaar gaat plakken, maar dan ontstaan er andere woorden... Tijdens de afleveringen is er regelmatig een binnenkijken in een kleuterklas, wat de fantasie prikkelt en leuke lessuggesties geeft.

Aan het einde bij aflevering 25 zijn de kinderen toe om naar groep 3 te gaan. Ik probeer het altijd zo te plannen dat we die laatste aflevering kijken op de laatste schooldag. De kinderen zien de kinderen van Schatkast uitvliegen naar groep 3, dag zwaaien en de zomervakantie ingaan. Een mooie, herkenbare en betekenisvolle afsluiting op de laatste schooldag.

Is gekoppeld aan je thema...

Tijdens ons project over kastelen, welke startte na het bezoek aan een echt kasteel, Kasteel de Haar in Haarzuilens ontstonden de volgende hoeken in de hal:

- Een hofbakkerij, want na het zien van de prachtige keuken met de koperen pannen wilden wij natuurlijk ook aan de slag.
- Een kapperszaak. De barones die op dit kasteel had gewoond hoefde de deur niet uit om naar de kapper te gaan, ze had haar eigen kapsalon!
- Een schatkamer (rekenhoek), omdat ieder kasteel wel een verborgen schatkamer heeft!
- Een bouwbedrijf. Waar met kleine metselsteentjes, troffels, zand, ridders en paarden, steentjes, dopjes en blikjes in de zandtafel je eigen kasteel kan verrijzen.

7: Ondernemerschap versus kleuterbrein

In het boek; *De kleutervriendelijke school*, beschrijft Betsy van der Grift uitgebreid het kleuterbrein. Zij refereert hierbij aan tal van onderzoeken, waarbij zowel vanuit de pedagogiek, de ontwikkelingspsychologie als de nieuwere neurowetenschap hierover een steeds duidelijker beeld opduikt.

De kleuter moet gezien worden als een kind in een levensfase dat zich op een continuüm bevindt. Het is anders dan de jonge peuter, maar ook anders dan een schoolkind van acht jaar. De kleuterleeftijd valt te omschrijven als een ontwikkelingsfase met een grote overgang van een veelal impliciete en onbewuste, naar een zelfbewuste en expliciete manier van in de wereld staan.

De competenties die in de kleuterleeftijd worden ontwikkeld hangen samen met de breinontwikkeling: vertoont parallellen met de ontwikkeling van de cortex, cognitieve functies. De literatuur benadrukt dat een kleuter niet gezien moet worden als een kind met beperkingen, maar als een mens die van binnenuit op weg is naar het verwerven van kennis, kunde en vaardigheden. Essentieel in deze fase is dat aan deze innerlijke drive tegemoetgekomen moet worden met een veilige, rijke leef- en leeromgeving.

De ontwikkeling van jonge kinderen in het algemeen, vertoont een volgorde die neurobiologisch verklaard moet worden die niet of amper open staat voor invloeden van buitenaf. Ook uit de ontwikkelingspsychologie blijkt dat er voor ieder kind en ook voor iedere kleuter sprake is van dezelfde mijlpalen. Daarnaast is er echter wel een grote variatie als het gaat om het tempo en van de individuele uitkomsten. Deze variatie moet verklaard worden uit genetische verschillen en de invloed van de omgeving. Ook binnen het kind zelf kan de ontwikkeling sprongsgewijs en soms verrassend verlopen. Er is sprake van intra- en interpersoonlijke verschillen.

Kleuters ontwikkelen zich sprongsgewijs. Dit is binnen de neurowetenschap 'evident', net zoals de 'piek' in de aanleg van neurale netwerken op jonge leeftijd.

Het brein van jonge kinderen is nog lang niet af. Daardoor zijn zij, ten opzichten van oudere kinderen en volwassenen, beperkter in hun cognitieve mogelijkheden, maar er staat tegenover dat zij, ook ten opzichte van oudere kinderen en volwassenen, over een ongekeerde 'booster' beschikken waarmee zij razendsnel leerprikkels uit de omgeving halen. Dat is een ontwikkeling die autonoom en van binnenuit gedreven verloopt.

Jonge kinderen leren vooral impliciet en onbewust. Dat is meer dan leren door spelen, het is ook leren door voelen, leren door 'rolmodeling', leren door voorbeelden en instructie en leren door een veilige inbedding en een positieve houding van volwassenen om hem heen.

*Bij de ondersteuning in de kleuterfase moet als eerste rekening gehouden worden met de competenties die een kleuter al verworven heeft en met het specifieke spelende en onderzoekende gedrag waar kleuters bij uitstek gebruik van maken om te leren: Het is hun eigen 'leerkracht'. Tegelijk moeten kleuters worden voorzien van stimuli om de aanstaande, nog te ontwikkelen competenties te voeden. In de neurowetenschap wordt daarbij juist bij jonge kinderen gewezen op het belang van de aanmaak van neurale netwerken. Zo'n stimulerend aanbod kan worden samengevat als het faciliteren van de 'rijke leeromgeving'**

De belangrijkste boodschap die ik hier uit haal is wel; Een kleuter is geen schoolkind.

Het gras groeit niet sneller als je er aan trekt. Kinderen bepalen hun eigen tempo en daarbij hebben kleuters ook nog eens de beschikking over hun eigen unieke kleuterbrein. Hoe mooi is dat! Hoe mooi is het om hier gebruik van te maken en hoe goed past ondernemerschap hierin.

Als je kleuters gaat zien als schoolkind en voorbij gaat aan hun eigen unieke eigenheid, dan doe je geen stap vooruit, nee je slaat een stap over.

De fantasie, creativiteit, het voorstellingsvermogen van kleuters is ongekend en onbeperkt. Ook de drang om te spelen, te exploreren, om zelf te ontdekken, de verwondering voor de dingen die wij vaak al 'gewoon' vinden. Nooit komt in je verdere leven deze kleuterfase terug, die heb je maar een

keer tot je beschikking. Hoe zuinig moeten we hierop zijn en hoe zorgvuldig zouden we hiermee moeten omgaan!

Ik denk dat ondernemerschap/ondernemerszin een goed vertrekpunt is in je onderwijsaanbod. Kinderen kunnen in hun eigen tempo exploreren, onderzoeken, ontdekken, voelen, ruiken, horen en krijgen zo een fundament mee voor de rest van hun leven.

Als kinderen ruimte krijgen voor hun eigen inbreng dan kom je ook tegemoet aan de individuele verschillen. Je taak gaat dan meer zitten op stamgroepvolger zijn in plaats van stamgroepleider.

*Betsy van de Grift (2020) *De kleutervriendelijke school*, Uitgeverij OMJS

8: Ondernemerschap en kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong

Met het kleuterbrein in mijn achterhoofd, steekt vanzelf de vraag op; 'Ja maar wat als een kind hoogbegaafd is?' Hoogbegaafdheid is een item die de laatste jaren duidelijk speelt in het basisonderwijs. Wat bieden wij deze kinderen? Hoe zorgen we voor uitdaging? Hoe zorgen we ervoor dat welbevinden en de betrokkenheid hoog blijft, dat het kind zich niet aanpast aan het niveau van de groep en gaat onderpresteren?

Ik heb op scholen gewerkt waarbij deze kinderen alvast vooruit mochten gaan werken en groep 3 werkjes te doen kregen, taal- en rekenwerkboekjes. Er wordt soms snel overgegaan naar werken op het platte vlak.

Er worden lapbooks gemaakt, vaak in een apart groepje buiten de klas met de HB-specialist, over planeten of dinosaurussen. Leergierige en nieuwsgierige kinderen gaan daar echt op aan. Alleen vraagt een onderbuik stemmetje bij mij zich af of werkstukken maken op papier echt het ei van Columbus is, want dit gaan ze in de toekomst nog heel veel doen.

Wij hebben op school boxen, de zogenaamde HB-boxen met allerlei materialen, zoals smartgames. Een prima ondersteuning en aanvulling voor als het huidige aanbod ontwikkelingsmaterialen ontoereikend is. De HB-leerling kan hiermee op zijn eigen niveau aan de slag. Maar dit zijn ook vaak materialen waarbij maar een antwoord mogelijk is, wat maar op een manier gebruikt kan worden en weinig uitnodigt tot onderzoeken en exploreren.

Ook werken we met de denksleutels.

Maar wat als je het kind vooral bij de groep wil houden? Wat als je zijn talenten, zijn betrokkenheid, zijn drive wil inzetten? Maar vooral ook wat als je niet aan de neurologische ontwikkeling van zijn kleuterbrein voorbij wil gaan. Want ook voor een hoogbegaafd kind is **leren door ontdekken, ondervinden, exploreren, onderzoeken, het leren door middel van alle zintuigen van wezenlijk belang** voor een goede doorgaande ontwikkeling.

Stel dat we eens niet zijn hoogbegaafdheid voorop zouden zetten, maar ONDERNEMERSCHAP? Wat zou dat opleveren? Waar moeten we dan aan denken? Zijn er tools die we kunnen inzetten? Zodat de hoogbegaafde kleuter, vooral ook nog even kleuter mag blijven zijn!

Veelal zijn dit kinderen met wilde plannen. Vaak zijn dit kinderen die constructief aan de slag willen. Kinderen die graag oplossingen bedenken voor problemen, en hoe ingewikkelder hoe interessanter. Als zij mogen vertellen over een onderwerp wat hun bezighoudt, bijvoorbeeld over de vulkaanuitbarsting in La Palma, of over de Titanic, of over de sterren en de planeten. Dan geeft dit een enorme boost.

Maar als ze na de vertelbeurt een beetje blijven dralen, niet goed weten waar ze mee aan de slag kunnen dan is de uitvindersstoel misschien een oplossing!

De uitvindersstoel

*Voor de echte ondernemer die graag met zijn eigen plannen aan de slag gaat, is een uitvindersstoel de oplossing. Geef hem/haar de kans op de stoel plaats te nemen en zijn plannen aan de andere kleuters te vertellen. Laat hem vervolgens in de 'lege hoek' zijn plan verder uitwerken samen met andere geïnteresseerden. Deze stoel kan ook een impuls zijn voor kleuters die even de tijd nodig hebben om na te denken wat ze in de knutselhoek gaan maken of welk spel ze in de huishoek willen spelen. *blz 96*

Of het uitdagingenbord.

Het uitdagingenbord

Er is niets zo leuk als kleuters te verrassen met uitdagende opdrachten. Dat kunnen eenvoudige opdrachten zijn waar ze heel snel klaar mee zijn, maar daag jezelf als leerkracht ook uit om hun opdrachten te geven waarbij ze verschillende dagen druk in de weer zijn. Wissel af tussen heel open en gesloten opdrachten. Spreek op voorhand af wanneer je een toonmoment plant en laat hen ook zoveel mogelijk zelfstandig aan de slag gaan.

*Zet in de kring een tekenbord en maak een schets van de opdracht. Kleuters die willen deelnemen aan de opdracht noteren er hun naam bij of hangen er hun symbooltje naast. * blz 94*

Ik heb te weinig kennis over hoogbegaafdheid, graag ga ik in gesprek hierover met deskundigen.

Aanvulling/meedenken van HB-specialisten.

* Els Menu (2021) *Een rijke leeromgeving in het basisonderwijs met kleuters*, Cego & uitgeverij Lannoo.

9: Zicht op ontwikkeling

Als je mij persoonlijk vraagt wat dit voor mij betekent, zicht hebben op ontwikkeling, dan heeft dit te maken met een aantal factoren die zicht op ontwikkeling mogelijk maken. Deze zijn bekwaamheid, je mag aannemen dat iedereen die een opleiding heeft gedaan en een diploma heeft behaald, beschikt over deze bekwaamheid. Vertrouwen, eigenaarschap en verantwoordelijkheid leggen bij de kleuterleerkracht. Vertrouwen vraagt om los laten, dit kan niet zonder elkaar. Als je overal controle over wilt houden is er dus een gebrek aan vertrouwen.

Ik haal veel inspiratie uit de boeken van CEGO (Centrum Ervaring Gericht Onderwijs) en uit de tijdschriften die ze uitgeven *Kleuters & Ik*.

CEGO is direct betrokken bij het LVS Looqin.

Looqin is een leerlingVOLGstelsel, het volgt de kinderen in hun ontwikkeling. Het is geen meetinstrument. Het is niet Cotanproof. Cotan is voor toetsen en Looqin maakt geen gebruik van toetsen.

Wij werken nu met LVS KIIK. Kijk is een systeem die per leerling 223 afvinkpunten heeft gekoppeld aan een gemiddelde kalenderleeftijd. Er komen grafiekjes uit waarop je precies kan zien op welke gebieden kinderen wat hoger of lager uitvallen. Ik vind dit een onprettig systeem, het is te zwart-wit. Daarbij komt dat kleuters zich sprongsgewijs ontwikkelen, wat de betrouwbaarheid van zo'n meetsysteem discutabel maakt.

De basis van Looqin is welbevinden en betrokkenheid. Zodra dat op orde is ontwikkelt ieder kind zich spontaan op een natuurlijke wijze. Looqin vraagt om kritisch te kijken naar betrokkenheid. Die focus is belangrijk, want soms lijkt een kind heel betrokken, maar kiest het steeds voor hetzelfde (bijv. bouwen in de bouwhoek) of zie je geen progressie in de kwaliteit van het bouwen. Dan is er onvoldoende betrokkenheid en jij als stamgroepleider gaat kijken wat jij hieraan kan veranderen. Voelt het kind zich wel veilig genoeg bij jou in de klas bijvoorbeeld of is er iets anders aan de hand?

Kleuters zijn nog maar net op deze wereld, ze zijn nog maar 4,5 hooguit 6 jaar oud. Willen het allerliefste spelen, onderzoeken, ontdekken, zelf doen, experimenteren. Als je dit kan beseffen, zegt dat iets over jouw zicht op ontwikkeling bij kleuters.

Als je daarnaast je ogen open houdt, gewoon observeert dan denk ik dat het iedere leerkracht opvalt welke kinderen meer of iets anders nodig hebben; extra ondersteuning, extra verdieping, extra uitdaging. De kinderen die problemen hebben met taal, ruimtelijk inzicht, met de beginnende gecijferdheid, beginnende geletterdheid, met cognitieve opdrachten, met de motoriek die zien we heus wel.

Als je in de praktijk zorgt dat je rijke leeromgeving en je lesaanbod op orde is, dat je voortdurend zorgt voor variatie en de kinderen de ondernemers laat zijn, eigenaars over hun eigen leerproces, je ze regelmatig tegenover probleemstellingen zet en ze zelf oplossingen laat bedenken, dan komt iedereen aan zijn trekken, verveelt geen enkel kind zich. Ook de kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong kunnen hierin uitstekend gedijen.

Dit past ook helemaal in de Jenaplangedachte over leren doe je van en met elkaar SAMEN.

10: Slotwoord

Door ondernemingszin mijn focus te laten zijn voor mijn meesterstuk, heb ik vooral heel veel over mezelf geleerd en mijn leerkrachtrol hierin. Ik ging met een andere bril naar kinderen kijken en zette een spiegel naar mezelf. Wat zie ik allemaal niet? Wat laat ik nu echt uit de kinderen zelf komen en klopt dat wat ik zie en interpreteer?

Kan ik mijn voorbereiding los laten, als er mooi onderwijs spontaan ontstaat uit bijv. een onverwachte opmerking of een onverwachte gebeurtenis? Dit vraagt om loslaten, open staan, zelf nieuwsgierig zijn, maar ook om focus. Zicht op daar waar je naar toe wil gaan. Op de leeropbrengsten, de doelen die je wilt behalen.

Ik heb met heel veel plezier aan dit onderzoek gewerkt.

Ik hoop dat anderen die het lezen inspiratie opdoen en net als ik, er ondernemingszin van krijgen! Ik hoop ook dat mijn onderzoek een meerwaarde heeft en recht doet aan de kleuter en zijn eigen unieke leertools.

In mijn beleving zijn kleuters de beste leermeesters voor zichzelf die er maar zijn. Er bestaan geen kleuters die stil staan, tenzij er iets bijzonders aan de hand is. Dat komt door hun natuurlijke onbevangenheid, nieuwsgierigheid en exploratiedrang.

*Kinderen zijn sterke initiatiefnemers en kunnen in hoge mate hun eigen ontwikkeling ‘masteren’. Ze zijn zowel proactief als participierend. Ze zijn van binnenuit gedreven. Uit onderzoek blijkt dat activiteiten waarbij het kind zelf een actieve initiatiefnemer is, tot een hogere betrokkenheid leiden en daardoor een hogere effectiviteit en leeropbrengst. **

Als kleuters de ruimte krijgen voor eigen initiatief, voor vertrouwen, voor een stukje vrijheid, dan gaat ontwikkeling en zelfvertrouwen hand in hand en vanzelf. Dan hoeven wij ons alleen maar open te stellen en aan te pakken wat er al is. De handreikingen aannemen die kleuters ons geven en daar mooi onderwijs van maken.

Met mijn meesterstuk heb ik een onderwijsvorm neergelegd waaruit ik het liefste werk. Dit betekent voor mij kwalitatief goed onderwijs. Zo wil ik in de toekomst blijven werken.

Ik zie mijn meesterstuk als een begin, een start, een basis, dat nu nog in de kinderschoenen staat, maar hopelijk samen met anderen uitgroeit naar volwassenheid.

Niet op alles is een antwoord, er zijn nog hoofdstukken niet ingevuld en er staan nog vragen in het rood. Het zou mooi zijn als dit nog een vervolg krijgt. Dat mijn meesterstuk een start kan zijn, een opening om met elkaar in gesprek te gaan. Dat dit een spoor is om verder aan te bouwen en de trein blijft rijden!

Interessante vervolgonderzoeksvragen zouden kunnen zijn:

1. Ondernemingszin versus hoogbegaafdheid. Wat is het beste aanbod voor de hoogbegaafde kleuter, rekening houdend met zijn neurologische ontwikkeling van het kleuterbrein.
2. Welk leerlingvolgsysteem sluit het beste aan bij ondernemingszin, kleuters en de visie op leren vanuit de Jenaplangedachte.

*Betsy van de Grift (2020) *De kleutervriendelijke school*, Uitgeverij OMJS

Literatuurlijst.

1. Ludo Heylen en Marieke Holvoet (2021) *Ruimte voor initiatief in het basisonderwijs met kleuters*, Cego & uitgeverij Lannoo.
2. Els Menu (2021) *Een rijke leeromgeving in het basisonderwijs met kleuters*, Cego & uitgeverij Lannoo.
3. Els Menu (2021) *Start eens zonder thema in het basisonderwijs met kleuters*, Cego & uitgeverij Lannoo.
4. Dorien Wassink & Bart Declercq (2019) *8 praktijkvoorbeelden om de ondernemingszin van kleuters te stimuleren*. gastbloggers op kleutergewijs.
<https://kleutergewijs.wordpress.com/2019/01/23/8-praktijkvoorbeelden-om-de-ondernemingszin-van-kleuters-te-stimuleren/>
5. De droomfabriek, *Ondernemend leren in de kleuterklas!* <https://docplayer.nl/23574961-Ondernemend-leren-in-de-kleuterklas-beste-kleuterleid-st-er.html>
6. Eline Bernaerts (2016) *de ondernemende kleuter*.
<https://kleutergewijs.wordpress.com/2016/05/04/de-ondernemende-kleuter/>
7. Themanummer Ondernemerszin- Kleuters en ik (2004) <http://expertisecentrum.cego.be/wp-content/uploads/2018/03/Themanummer-Ondernemingszin-in-Kleuters-ik-2004.pdf>
8. Ferre Leavers & Els Bertrands. *De vernieuwers, managers, leiders en avonturiers uit je klas*. Kleuters & ik Jgr 19/4-2002-2003.
9. Bart Declercq. *"Juf, ondernemen, wat is dat?"*. Kleuters & ik Jgr 19/4-2002-2003.
10. Sandra Sultano, Julia Moons, Els Herbots, Rina Van Dormael, Els Bertrands. *Ondernemers in spé: Zien we ze wel?* Kleuters & ik Jgr 19/4-2002-2003.
11. Iry Hardy. *Over een wereldbol en het wereldkampioenschap voetbal*. Kleuters & ik Jgr 19/4-2002-2003.
12. Rita De Walsche. *Ondernemende leraars. Een kwestie van kwaliteiten?* Kleuters & ik Jgr 19/4-2002-2003.
13. Els bertrands & vera Plessers. *Kleuters en 'zaken doen'*. Kleuters & ik Jgr 19/4-2002-2003.
14. Dorien Wassink & Bart Declercq. *Kleuters met een plan in je klas*. Kleuters & ik. Jgr. 35/4-2018-2019.
15. Marieke Holvoet. *Leren als onderzoekers*. Kleuters & ik. Jgr. 35/4- 2018-2019.
16. Ludo Heylen. *Autonome kleuters vragen autonome leerkrachten*. Kleuters & ik. Jgr. 35/2-2018-2019. Themanummer: wonderen laten ontstaan.
17. Marc Papanikitas. *Loslaten is het nieuwe ontstaan, is het nieuwe houvast*. Kleuters & ik. Jgr. 35/2- 2018-2019. Themanummer: wonderen laten ontstaan.
18. Kees Both (2010) *De stamgroep als onderzoeksgemeenschap*. Mensenkinderen 120, 1-5
19. Betsy van de Grift (2020) *De kleutervriendelijke school*, Uitgeverij OMJS
20. Aline Vandenplas. *Juffen met een droom*. Kleuters&ik Jgr 38/1-2021-2022.
21. <https://www.plantenhoutgoed.be/natuurtaent/>